

Milenko Patković

SKUPŠTINSKI POKRET 1903. GODINE U SLAVONIJI

I

Hrvatska se nalazila u personalnoj uniji s Ugarskom od 1102. godine. Ovaj podatak je od bitnog značaja za ekonomske, političke i kulturne odnose Ugarske i Hrvatske. Naime, ugovor iz 1102. godine, kao i kasnija državnopravna akta koristit će mađarskom plemstvu za ugnjetavanje Hrvatske. To političko i ekonomsko ugnjetavanje naročito će se pojačati od 1790./1., a trajat će sve do narodnog pokreta 1903. godine.¹ 1527. godine izborom Ferdinanda za hrvatskog, ugarskog i češkog kralja, ispunio se san Rudolfa Habsburškog o stvaranju velike podunavske monarhije. Habsburška monarhija nastala je kao rezultat političke nužde, tj. borbe protiv Turaka. Ona je jedina imala vojne i političke uvjete da se suprotstavi turskoj najezi i oko sebe okupi podunavsko plemstvo. Nakon odlaska Turaka iz Podunavlja postat će nepotrebna i u njoj će doći do otpora nenjemačkih naroda.² U kontekstu ovih zbivanja za nas su veoma značajni međusobni odnosi Ugarske i Hrvatske.

Ugarsko plemstvo je konstantno nastojalo dokazivati kako je Hrvatska dio Ugarske, a to je značilo ne priznavanje hrvatske državne individualnosti. Hrvatsko plemstvo je međutim svoju državnu individualnost isticalo i dokazivalo da je Hrvatska s Ugarskom vezana samo ličnošću vladara i da je to učinila dobrovoljno. Ovo se ističe u pragmatičkoj sankciji iz 1712. godine. Međutim kada je trebalo štititi svoje uske klasne interese po cijenu državne individualnosti, onda je hrvatsko krupno i srednje plemstvo kapituliralo pred mađarskim i njegovim zahtjevima. Ovo stanje nastalo je kao rezultat otpora protiv prosvjetiteljskih ideja Josipa II. Zbog toga je hrvatski sabor iz 1791. godine sankcionirao odluke Požunskog sabora iz iste godine. Prema njima Hrvatska je postala dio Ugarske, podvrgnuta je ugarskom namjesničkom vijeću, a mađarski jezik uvodi se kao obavezan predmet u osnovne i srednje škole, dok se hrvatski uvodi samo u gimnazije i akademije. Tako je Hrvatska i Slavonija od 1791—1948. godine bila u potčinjenosti prema Ugarskoj. No, kako je od 1527. godine priznavala Habsburšku vlast, to se nalazila u dvostrukoj ovisnosti od Beča i Pešte. To je konstanta hrvatske politike do oslobođenja 1918. godine.³

Za razumijevanje političkih prilika od 1848.—1903. godine neophodno je istaći neka sociološka zapažanja. Naime, kroz čitav srednji vijek nosilac političke vlasti u Hrvatskoj i Slavoniji, a to znači narodnog i državnog suvereniteta, bilo je plemstvo. To znači da narod nije učestvovao u političkom životu

zemlje. Tek će buržoazija u zapadnoevropskim zemljama ozakoniti učešće naroda u vlasti i time utemeljiti buržoasku demokraciju.⁴ U našim zemljama ovaj društveni proces vezan je za revoluciju 1848. godine da bi krajem XIX i početkom XX stoljeća dobio na intenzitetu i sadržaju. Time uloga narodnih masa u društvu postaje novi društveni fenomen. Posebnu ulogu imala je buržoazija kod nas koja je bila i nacionalno ugnjetena. Ona se morala boriti za socijalnu revoluciju, za obaranje feudalnih odnosa i za nacionalno oslobođenje, a to je značilo borbu za priznavanje nacionalne i državne individualnosti. Prvi takav nacionalni, politički i kulturni pokret u Hrvatskoj bio je Ilirski pokret čiji je vrhunac predstavljala revolucija 1848. godine. Politika Iliraca bila je sadržana u »Narodnim zahtjevanjima«.⁵

U razdoblju od 1790.—1848. godine Hrvatska je imala 6 županija: zagrebačku, varaždinsku i križevačku (tzv. uža Hrvatska), i srijemsku, virovitičku i požešku (tzv. Slavoniju). Međutim Vojna Granica i Dalmacija, dio Hrvatskog Primorja i Međimurje bili su odijeljeni od Hrvatske. No, i taj teritorij bio je nekad okrnjen. Tako je po Schönbrunskom miru dio od Save na jug pripao Francuskoj godine 1809., a poslije poraza Napoleona 1813. ovo je područje prisvojila Austrija. Hrvatskoj je ovaj dio vraćen tek 1822. godine. Osim ove teritorijalne rascjepkanosti Hrvatska je bila u veoma teškom političkom položaju.

U Austriji to je doba reakcije na vladavinu Josipa II, doba svojevrstne restauracije i Svete alijanse od 1815. godine i Meternikova reakcionarnog sistema. U Mađarskoj od 1790. godine nastupa era mađarizacije, a to je značilo ugrožavanje svih slavenskih naroda koji su bili u sklopu Ugarske, a to je značilo i ugrožavanje samostalnosti Hrvatske. Za ocjenu političkih prilika bitno je navesti socijalnu strukturu Hrvatske i Slavonije i stavove pojedinih društvenih grupa prema postojećem stanju i odnosima. Socijalna struktura bila je slijedeća: plemstvo, svećenstvo i seljaštvo, kao i malobrojno građanstvo. Plemstvo se dijelilo na velikaše, srednje posjedničko plemstvo i na sitne »seljačke« plemiće (»šljivari«, »jednoselci«). Velikaši su mahom bili stranci, živjeli su u inozemstvu, a materijalnu egzistenciju imali su od feudalne rente sa svojih feudalnih dobara. Oni su branili postojeći feudalni poredak. Zbog toga ono je i vodilo borbu, u zajednici s mađarskim plemstvom i katoličkom crkvom, protiv prosvijećenog apsolutizma Josipa II (1780.—1790.), a u razdoblju od 1790.—1848. kada Beč provodi konzervativnu politiku, oni su usko povezani s bečkim dvorom, s mađarskim krupnim plemstvom i višim klerom. Srednje plemstvo ide zajedno s velikašima, dok je sitno plemstvo sklono reformama. Tridesetih i četrdesetih godina u Hrvatskom Zagorju ono stoji pod utjecajem ilirskog pokreta i pomaže ga, dok su Turopoljci svi mađaroni. Krupno svećenstvo, visoki kler, bili su stupovi feudalizma, dok je niže svećenstvo bilo uz narod. Ovo se odnosi kako na katoličko tako i na pravoslavno svećenstvo.

Položaj seljaštva stalno se pogoršava, a naročito u prvoj polovici XIX stoljeća. 3/4 zemljišnog posjeda pripadalo je feudalcima, što je najbolja ilustracija za položaj seljaštva. Gradsko stanovništvo sastojalo se od malobrojne buržoazije, mahom stranog porijekla — Jevreja i Nijemaca. Buržoazija je organizirala progone Jevreja u Zagrebu i Varaždinu iz konkurentskih razloga. Ova malobrojna buržoazija je reakcionarna i kao takova nije imala gotovo nikakovog utjecaja na nacionalni i kulturno-politički život Hrvatske.⁶

Za razvitak politike u Hrvatskoj najvažniji je domaći građanski elemenat koji su činili intelektualci, studentska i druga omladina, obrtnici i trgovci hrvatske narodnosti, napredno radništvo i plemići koji su ostali bez svojega imetka. U ovo doba nacionalnog buđenja, koje je bilo zahvatilo sve evropske narode, veliki broj intelektualaca u Hrvatskoj i Slavoniji bavi se pisanjem. Zbog ovoga je spomenuti gradski elemenat bio glavni nosilac hrvatskog narodnog preporoda tridesetih i četrdesetih godina devetnaestog stoljeća i predstavnik radikalnodemokratske struje u revoluciji 1848. godine. U tom pokretu vidnu ulogu imali su gradovi: Karlovac, Brod, Osijek, Zagreb i Vukovar. (7) U ovo vrijeme formirane su tri osnovne političke misli koje su izražavale zahtjeve različitih klasa i društvenih grupa, a to su: misao unije s Ugarskom, misao narodne i hrvatske samostalnosti i misao jugoslavenske zajednice. Ilirski pokret bio je spleo sve tri ove ideje. Naime, Ilirski pokret se oslanjao na slavensku i jugoslavensku ideju, ali je među ilircima bilo i drugih političkih stavova. U početku je izrazio formulu — hrvatska državnost, ugarska konstitucija i ilirska (jugoslavenska) narodnost. Kasnije u revoluciji 1848. godini, a ona je bila vrhunac Ilirskog pokreta, buržoazija u Hrvatskoj i Slavoniji u svom političkom programu postavila je ekonomske i političke zahtjeve. To je prvenstveno bilo upereno protiv feudalnih odnosa i političke potčinjenosti.

Razvitak modernog kapitalističkog društva u XIX stoljeću karakterizira formiranje i djelovanje političkih stranaka i parlamentarnog sistema koji su predstavljali političku platformu i izraz javnog mišljenja u svakoj zemlji. Pod utjecajem razvoja buržoaskog društva i u Hrvatskoj četrdesetih godina XIX stoljeća dolazi do formiranja dvije političke grupe-stranke. Istina, one još nisu predstavljale prave buržoaske političke stranke, ali su bile prvi zameetak stranačko-političkog života u Hrvatskoj. Prva stranka nosila je naziv *Narodna* (ilirski), a druga *Unionistička* (mađaronska). U toku Ilirskog pokreta zauzimale su različite političke stavove, pa i u samoj revoluciji 1848. godine. Prva je tražila hrvatsku državnu samostalnost ističući ilirsko ime a oslanjajući se na širu jugoslavensku zajednicu uz priznavanje te samostalnosti od strane Ugarske. Druga se oslanjala isključivo na Ugarsku. Nakon revolucije 1848. godine i reakcije na nju uspostavljen je Bachov apsolutizam koji je ugušio svaki politički život u Hrvatskoj i Slavoniji. Tek propašću apsolutizma koji je uvjetovan porazom u vanjskoj politici i nerješanim unutrašnjim problemima, vraćeno je ustavno stanje 1860. godine. U praksi je ovo značilo priznavanje revolucionarnih tekovina 1848. godine.

Uspostavljanjem ustavnog stanja ponovno se obnovio politički život i političke stranke koje će u buduću davati osnovni ton političkom životu Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Zbog toga je za dalji politički razvitak od posebnog značaja hrvatski sabor iz 1861. godine. Na njemu su zacrtane konture budućih političkih stranaka i izdiferencirani različiti politički stavovi. Svi ilirci su na ovom saboru sačinjavali »narodnu stranku«. Iz ove kasnije će se formirati nekoliko stranaka. Prvaci narodne stranke bili su: Strossmayer, Rački, Mrazović i dr. čiji je organ bio »POZOR« (kasnije pod imenom »ZATOČENIK« i »OBZOR«). Ona je bila vodeća politička snaga sve do osamdesetih godina XIX stoljeća. Naime, 1873. godine primila je narodna stranka u svoju saborsku sredinu jedan dio unionista i postala pod banom Mažuranićem (1873.—1880.) vladajuća stranka. Međutim, već 1881. godine povodom pokušaja da se u financijske ustanove u Hrvatskoj uvede mađarski jezik, od nje su se odijelila 22 člana i to najviđenija s Mrazovićem, Vojnovićem, Mazurom i dr.,

koji su osnovali »Neodvisnu narodnu stranku«. Glasilo im je bio »OBZOR« uz koji je stajao i Strossmayer, koji se još 1873. godine povukao iz aktivnog političkog života. Ova stranka nazvana »obzoraška« vodila je opozicionu politiku tražeći opsežnu reviziju hrvatsko-ugarske nagodbe. Zbog toga je dolazila u sukob s narodnom (koja je sve više bila unionistička, da bi kasnije to i postala), pa i pravaškom, jer je ova bazirala svoju politiku na historijskom pravu, a ne na prirodnom pravu naroda na svoj suverenitet.⁷ Neodvisna narodna stranka i stranka prava činile su mnogo napora da se ujedine kao opozicione snage u borbi protiv strane dominacije. Ti su se pokušaji činili već od 1892.—1894. godine. Tada je bio proklamiran i zajednički državopravni program, ali je tek 1902. godine došlo do prve fuzije i time je, uskoro, prestala postojati neodvisna narodna stranka. 29. I 1903. godine došlo je u Zagrebu do skupštine hrvatske opozicije gdje je izvršena definitivna fuzija između stranke prava, neodvisne narodne stranke i drugih opozicionih grupa i stranaka u jedinstvenu stranku pod nazivom »HRVATSKA STRANKA PRAVA«. Ona je postala glavna opoziciona politička stranka u skupštinskom narodnom pokretu 1903. godine. U nju je ušla i hrvatska realistička omladina, hrvatska radnička zajednica kao i drugi opozicioni elementi.⁸

Za razumijevanje skupštinskog pokreta 1903. godine, kao i zbivanje nakon toga, potrebno je upoznati se s razvojem stranke prava i unionističke. Već na hrvatskom saboru 1861. godine diferencirali su svoje političko stanovište zasnovano na hrvatskom državnom pravu Ante Starčević i Eugen Kvaternik. Oni su osnivači stranke prava. Potrebno je konstatirati, da je prije pojave radničkog pokreta, ona bila najprogresivnija stranka u Hrvatskoj. Sedamdesetih i osamdesetih godina Starčević i Kvaternik izdavali su političku reviju »HERVAT« i »HERVATSKA«. Sve do pred kraj Mažuranićeve ere pravaštvo nije imalo organa ni jače organizacije, dok nije svoj centar prenijela u primorje, i dok nije na Sušaku počela izlaziti 1878. godine »Sloboda«. Od Rakovičke bune 1871. godine pravaštvo sve više jača, a centar se ponovno prebacuje u Zagreb gdje stranka izdaje organ »HRVATSKU«.

Potkraj osamdesetih godina u stranci dolazi do razmimoilaženja zbog nepopustljivosti vodstva prema slavenstvu i jugoslavenstvu, zbog priznavanja samo hrvatskog narodnog imena, a negiranja narodnih imena Srba, Slovenaca i drugih južnoslavenskih narodnih imena. Zbog toga su iz stranke izašli Barčić i H. Hinković, a to će dovesti i do rascjepa stranke prava 1895. godine. Tada su se J. Frank, a pod utjecajem njegovim i Starčević, odijelili od stranke prava i osnovali »čistu stranku prava« koja će postati nosilac ekskluzivnog hrvatstva i negiranja svih drugih narodnosti u Hrvatskoj i Slavoniji kao i na slavenskom jugu. Članovi te stranke kao pristalice poznati su pod imenom frankovci, a organ im je bio »HRVATSKO PRAVO«. Stara stranka izdavala je list »HRVATSKA DOMOVINA«. Tako su se pravaši podijelili na »čiste« frankovce i »domovinaše«. Između »domovinaša« i »obzoraša« (neodvisna narodna stranka) doći će do fuzije 1902. i 1903. godine i formiranja nove stranke »HRVATSKE STRANKE PRAVA«. Ova nova opoziciona stranka imala je svoj organ »HRVATSKA«.⁹

Unionisti se ponovno javljaju nakon 1861. godine. Okupljeni su oko barona Levina Raucha. On je bio naimenovan banskim namjesnikom 1868. i izbornim sistemom omogućio unionistima da dobiju većinu. To je bila pobjeda nagodbenjačke, mađaronske politike u Hrvatskoj i sankcioniranje Hrvatsko-ugarske nagodbe od 1868. godine. Od tada će se hrvatsko-ugarski odnosi stalno pogoršavati uvjetovani imperijalističkom politikom Mađarske prema Hrvat-

skoj. Unionisti su primili nagodbu s Ugarskom i sve do 1873. godine bili nosioci političke uprave barona L. Raucha i njegova sljedbenika Vukanovića. 1873. godine jedan dio unionista učinio je kompromis s »narodnom strankom« i učestvovao kod priprema za reviziju nagodbe. Pod Mažuranićem je nestalo zasebne unionističke stranke. Kada su se 1881. godine izdvojila 22 ugledna poslanika iz »narodne stranke« i obrazovali »neodvisnu narodnu stranku« i kada je »narodna stranka« 1883. godine poduprla bana Khuena Hedervarya, počeli su u nju ulaziti stari unionistički elementi. Grof Khuen je postao vođa te stranke, a ova kao režimska poduzirala ga je sve do njegovog pada 1903. godine, a isto tako i njegovog nasljednika Teodora Pejačevića. Zbog takve režimske politike ta »narodna«, mađaronska stranka dolazila je stalno u sukob s hrvatskom opozicijom, kao i sa srpskim opozicionim elementima i strankama u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji i Vojvodini. U vrijeme skupštinskog pokreta 1903. godine i politike novoga kursa, ovi sukobi su postali naročito intenzivni. Ovo će dovesti 1906. godine do poraza narodne stranke na izborima. To je bio konačni poraz Khuenovštine i pobjeda »politike novoga kursa«).^{9a}

Takav je izgledao stranačko-politički život u Hrvatskoj koji je prethodio događajima 1903. godine kada je došlo do zajedničkih istupanja hrvatskih i srpskih opozicionih stranaka i grupa u skupštinskom pokretu. Time su bili udareni temelji politici »novoga kursa«.¹⁰

Političko stanje Hrvatske uvjetovano je ekonomskom zavisnošću koja je nastala Hrvatsko-ugarskom nagodbom kao i ekonomskim krizama koje su zahvatile kapitalističku privredu Evrope krajem XIX i početkom XX stoljeća. Zbog toga je krajem XIX i početkom XX stoljeća ekonomska emigracija iz Hrvatske i Slavonije predstavljala društveno i političko pitanje. Prema suvremenim izvorima Kraljevskog ureda u Zagrebu iselilo se iz Hrvatske i Slavonije u 1901. godini 8.737; 1902. godine 12.257 što je ukupno iznosila 21.254 ekonomska emigranta. Od ukupnog broja emigranata otpalo je na područje komore Osijek 14.079. Ovi podaci nisu potpuni, jer su rađeni na osnovu izdanih putnica, a mnogi su odlazili u druge zemlje ilegalno, dakle bez putnica. Ovu činjenicu su potvrđivali i tadašnji službeni američki izvještaji. Iz njih se vidi, da je u SAD od prvog do konca devetog mjeseca 1901. godine uselilo iz Hrvatske i Slavonije 17.928, a u istom razdoblju 1902. godine 30.233 osobe. To znači da je u godini i pol dana iseljeno ukupno 48.161 osoba ili 2% cjelokupnog stanovništva Hrvatske i Slavonije. Od ovog ukupnog broja 2/3 otišlo je u SAD, a ostatak u Ugarsku, Austriju, Bosnu, Srbiju i druge zemlje. U ove podatke nisu ubrojani sezonski radnici čime bi se broj iseljenika veoma uvećao. Broj emigranata iz Hrvatske i Dalmacije koji su se tokom XIX i početkom XX stoljeća iselili računao se na oko 300.000 osoba. Slavonsko selo bilo je pauperizirano, pa je iz njega ekonomska emigracija cvala. Računa se da je u to vrijeme 2/3 slavonskih seljaka zaduženo ili toliko ekonomski upropašteno da je iseljavanje postalo nužno.¹¹

Ovakvo ekonomsko stanje bilo je uvjetovano ekonomskom potčinjenošću Hrvatske stranom kapitalu, mađarskom i austrijskom. Ekonomska eksploatacija Hrvatske pojačana je Hrvatsko-ugarskom nagodbom i stalnom tendencijom Ugarske za ekonomskom i političkom dominacijom nad Hrvatskom i Slavonijom. To će dakako »izazvati opoziciju posebno kod mlađe generacije koja će doći do izražaja krajem XIX i početkom XX stoljeća.

II

1903. godina predstavljala je vrhunac khuenovštine i mađarskog ekonomskog i političkog pritiska. Financijski odnosi između Hrvatske i Mađarske ostali su i dalje neuređeni i nerješeni. Hrvatska i Slavonija bile su sve slabije ekonomski i hrvatski državni erar bio je sve prazniji. U zemlji se osjećala ekonomska kriza praćena velikim ekonomskim emigracijama i prekomorske i druge industrijski razvijene zemlje. Hrvatski kraljevski odbor u 1902. godini nije ništa učinio da se ekonomski i politički položaj Hrvatske i Slavonije popravi, dok su se društveni i politički odnosi sve više pogoršavali. Zbog toga ekonomska emigracija dobiva velike razmjere. »Pa dok tako autohtoni živalj svoju otačbinu ostavlja, grne na njegovo mjesto tuđinac, koji podupiran od jačih faktora, uspjeva i napreduje«. ¹² Političke snage u 1902. godini bile su veoma slabe i razjedinjene. Najbolji dokaz za ovo jeste činjenica da se opozicione snage i stranke nisu mogle ujediniti u cilju vođenja zajedničkih akcija protiv mađarskog ugnjetavanja Hrvatske i Slavonije.

Ovo vrijeme karakterizira nagodbenjačka kriza koja je zahvatila međusobne odnose Ugarske i Austrije. Oni su imali odjeka na ugarsko-hrvatske odnose. ¹³ Ovakva politička atmosfera registrirana je posebno u Slavoniji, jer se ona nalazila neposredno na udaru mađarizacije i sprovođenja te politike u Hrvatskoj. Zbog toga hrvatska realistička omladina upozorava birače u Slavoniji na izborne listiće i izborni sistem, kao i na prava građana. Naime, u mjesecu januaru 1903. godine bile su pregledane listine izbornika kod svih općinskih i gradskih poglavarstava uslijed nastalih promjena u 1902. godini. Prema tadašnjem izbornom zakonu gradski stanovnici imali su pravo da biraju, ukoliko nisu svećenici ili činovnici, samo onda ako su plaćali 15 forinti ili 30 kruna neposrednog poreza. Samo su u Gorskom kotaru i u bivšoj Gornjoj krajini plaćali posjednici 30 kruna, a obrtnici i trgovci 40. ¹⁴ »Dok god izjavljujemo, da ćemo za ostvarenje svojih narodnih i političkih težnji rabiti sredstva koja nam daju pozitivni zakoni, treba da onolikom energijom branimo ta sredstva protiv svih povrieda, kolikom ljubavi tvrdimo, da uz interese svog naroda pristajemo . . . Izborno je pravo samo po sebi za svakog državljanina jedno od najsvetlijih i najodličnijih prava, ali i jedno od onih, koja nameću najveće dužnosti. Kod nas je njegoova vrijednost kud i kamo veća, jer ne varajmo se, izlazili na biralište pod kojom drago patriotskom lozinkom, danas se na njem ne bije boj za pobjedu narodne i protunarodne misli, nego za svetost i nepovredivost ustavnih sredstava, kojima se hoće narodna ideja dovesti do pobjede« ¹⁵ Ovo mišljenje je karatkeristično, á zastupala ga je hrvatska realistička omladina i napredni elementi u burnim događajima 1903. godine. Dakle, iako su protiv postojeće vlasti, smatraju da se određene slobode mogu postići samo zakonitim putem, odnosno osloncem na postojeće pozitivne zakone koji su tada vladali u Hrvatskoj i Slavoniji. Zakoni su dobri, ali su iskrivljivani i zloupotrebljavani od strane vlasti i to treba ispraviti.

Opozicioni elementi zbijali su svoje redove. U tu svrhu za 29. I 1903. godine Središnji klub sabsorske opozicije sazvaio je skupštinu hrvatske opozicije u cilju formiranja jedinstvene političke stranke. ¹⁶ U međuvremenu osječka »Narodna Obrana« svojim napisima upoznaie čitaoce o mađarizaciji. Tih dana ona objavljuje članak u dva nastavka pod naslovom »Plodovi sistema« u kome se govori o mađarizaciji koja je najviše dolazila do izražaja na željeznicama. Osuđuje se sabor i vlada koji se kapitulantski odnose prema Mađarima da bi se istaklo: »Zašto naša većina odnosno onih 40 štipendista

u zajedničkom saboru otvoreno ne kažu, da je hrvatski jezik proglašen državnim jezikom na našem teritoriju i taj se može promijeniti samo kako je stvoren«.17 Mađaroni i pristalice Khuena bili su malobrojni. Zbog toga se događalo da je list koji su pokrenuli morao prestati izlaziti. Tih dana takvu sudbinu doživio je mađaronski list u Osijeku »DAN«.18 Ovaj list je prestao izlaziti, jer nije prihvaćen od čitalaca što je bio najbolji dokaz da mađaroni nisu imali utjecaj u narodu.18a

29. I 1903. godine sastala se hrvatska opozicija u Zagrebu u cilju zajedničke akcije za ekonomsku i političku emancipaciju, napredak i prosvjeđivanje naroda. Pregovori opozicionih elemenata trajali su 10 godina i trebalo je mnogo snage da se oni prekinu odnosno usmjere u pozitivnom pravcu. »Treba već jednom postaviti pozitivne zahtjeve ustavnog života, jer inače ne možemo ni koraka dalje«.19 Na skupštini hrvatske opozicije u Zagrebu prihvaćena je rezolucija koja se ukratko može rezimirati: bivša stranka prava i neodvisna narodna stranka ujedinjuju se, iako je njihovo faktično ujedinjenje ostvareno već 15. I 1903. pod zajedničkim imenom »Hrvatska opozicija«. U rezoluciji se ističe da će se Hrvatska opozicija od sada zvati »HRVATSKA STRANKA PRAVA«. Ova stranka je ostala vjerna državnom programu, a svojim neodgodivim zadaćama smatrala je: reformu tadašnjeg izbornog sistema, promjenu financijske nagodbe s Ugarskom i to tako da Hrvatska dobije potpunu svoju financijsku samostalnost, zatim zaštitu seljaka, obrtnika i radnika, te potpunu slobodu štampe i udruživanja.20 Novoj stranci pristupila je hrvatska realistička omladina, jer je u njoj našla široko polje djelovanja, kao i hrvatska radnička zajednica, te pojedine grupe i pojedinci. U izvršni odbor Hrvatske stranke prava izabrani su iz Slavonije dr Dragutin Neuman i dr Ivan Lorković iz Osijeka i dr Seitz iz Nove Kapele.21

Javno mišljenje i štampa pozdravili su u cijeloj Slavoniji, a posebno u Osijeku, formiranje Hrvatske stranke prava. Predstavnik i vođa opozicije u Osijeku, dr Dragutin Neuman, pozdravio je ovaj događaj na jednom banketu hrvatske opozicije.22 Međutim režimski listovi »Die Drau« i »Slavonische Presse« cinički su dočekali ujedinjenje hrvatske opozicije.23 Ovim događajem počinju akcije ujedinjene opozicije.

1. IV 1902. godine hrvatska kraljevska deputacija predala je Ugarskoj svoj nuncij (izvještaj). Međutim ugarska kraljevska deputacija sve do prvih mjeseci 1903. godine nije smatrala za potrebno da renuncijem istakne svoje stanovište prema zahtjevima koji su postavljeni u hrvatskom nunciju. Renuncij iz 1903. odbija u načelu hrvatske zahtjeve i to s takvom drskošću kao da se nije radilo o višestoljetnom savezništvu Hrvatske i Ugarske. Naravno da je protiv takvog renuncija morala dati odgovor hrvatska kraljevska deputacija. Što se moglo sagledati iz renuncija i kakve su bile njegove posljedice za daljnje hrvatsko-ugarske odnose? U njemu se ističe da Hrvatska i Slavonija prema čl. 11 nagodbe iz 1868. godine daju materijalna sredstva za zajedničke poslove, dok se čl. 13 garantira pokriće autonomnih poslova Hrvatske i Slavonije. U renunciju se demagoški kaže da Ugarska pokriva deficite nakon pokrića autonomnih izdataka po kvoti koja tereti Hrvatsku i Slavoniju. Ovo je naročito izazvalo revolt i predstavljalo sipanje ulja na vatru.24 Zahtjevi hrvatsko-slavonske deputacije izraženi u nunciju mogu se podijeliti u dvije skupine: 1. povećanje prihoda za autonomne poslove Hrvatske i Slavonije i 2. oduživanje dotadašnjih prihoda namijenjenih Ugarskoj Nagodbom iz 1868. godine. Prema njoj tangenta je iznosila 63% za zajedničke poslove, a samo

37% za autonomne. Revizijom nagodbe 1873. tangenta je iznosila 44% za pokriće autonomnih poslova Hrvatske i Slavonije, a 56% za zajedničke poslove. Mađari su tvrdili da se prema takovom rasponu ne može Hrvatska i Slavonija izdržavati nego da tobož Mađarska daje od svojih sredstava za vođenje autonomnih poslova. Suprotno ovome hrvatski zahtjevi tražili su smanjenje izdataka za zajedničke poslove, a povećanje postotka za vođenje autonomnih poslova. To je bio zahtjev za izmjenom tangente u korist Hrvatske i Slavonije, a to je značilo veću ekonomsku samostalnost i nezavisnost Hrvatske od Ugarske.²⁵

Zbog ovakve ekonomske i političke potčinjenosti Hrvatske i Slavonije Ugarskoj doći će do jednog pokreta, političkog, koji će postepeno dobiti masovnu bazu i pretvoriti se u revolt probuđenih širokih masa, prvenstveno hrvatskog, a zatim i srpskog naroda Hrvatske i Slavonije protiv mađarske dominacije. U tim događajima odlučujuću ulogu imat će mlađa generacija i omladina. Zato je početkom marta 9. III 1903. godine »Hrvatska omladina« održala u Zagrebu u prostorijama »Kola« skupštinu. Time počinje skupštinski pokret koji ima dvije svoje faze. Na toj zagrebačkoj skupštini sastale su se sve opozicione grupe i socijal-demokrati. Odlučeno je da se 11. III 1903. godine sazove miting na kome će se protestovati protiv vojnih osnova, obaveza, tereta i ugarskog renuncija. Ovaj događaj je naročito istaknut u osječkoj »Narodnoj Obrani« s napomenom da Osijek u ovim događajima ne smije ostati iza Zagreba.²⁶ Skupština je održana u Zagrebu 11. III 1903. godine, u prostorijama »Hrvatskog doma« uz prisustvo oko 5000 učesnika. Na njoj je prihvaćena rezolucija: zahtjev za financijsku samostalnost, poziv članovima hrvatske regnikolarne deputacije da zauzmu stanovište za financijsku samostalnost, slobodu štampe, opće, neposredno i tajno pravo glasa, sabor koji mora biti uistinu izraz narodne volje; demokratizaciju vojske, protiv povećanja kontingenta regruta, protiv postupaka mađarske opozicije, koja hoće da ugarsko-hrvatska vojska nosi isključivo narodno mađarsko obilježje. Skupštinu je otvorio u ime sazivača dr Heimrl, a za predsjednika izabran je dr Derenčin. U uži odbor ušli su predstavnici socijalista. Na skupštini su govorili: Derenčin, Stjepan Radić, Milan Marjanović, Vitomir Korać, Vilim Bukšek, H. Petrić i Hinko Sirovatka.²⁷ Njom su u Hrvatskoj i Slavoniji započeli masovni narodni mitinzi, započeo je skupštinski pokret, a suvremena štampa otvorila je posebnu rubriku »Pučke skupštine u Hrvatskoj«.

Zagrebačka skupština imala je poseban odjek u Osijeku gdje su opozicioni elementi bili veoma jaki. Oni su se okupljali oko redakcije »Narodne Obrane«. Tako je Narodna Obrana, br. 60/14. III 1903. u uvodnom članku — Za pučke skupštine, — objavila mišljenje opozicije Osijeka o ovim događajima. To je bio članak uglednog osječkog građanina koji kaže, da žali što nije mogao prisustvovati 12. III dogovoru rodoljuba koji su se sastali u Osijeku u prostorijama Prve hrvatske dioničke tiskare na kome je vijećano o sličnoj skupštini u Osijeku. Isti građanin ističe dvostruku korist pučkih skupština. Prvo, putem njih vlade doznaju što narod misli i traži od njih i drugo, ljudi se na njima upućuju u mnoge javne stvari, a to jača svijest u narodu i uvjerenje da se njegova volja mora poštovati i cijeliti. Dalje, ističe se u članku, da je za pohvalu što je sazvana velika pučka skupština u Osijeku na dan 22. o. mj., te da Osječani treba da u što većem broju na njoj prisustvuju. Na sličan način svi naredni brojevi »Narodne Obrane« stupili su u agitaciju za ostvarenje ciljeva koje je pred sebe postavila zagrebačka skupština, kao i za

pripreme za osječku skupštinu i slične u svim krajevima Slavonije. Posebno se naglašavala eksploatacija Hrvatske i Slavonije nastala nagodbom 1868. godine.²⁸

Službeni organi nisu htjeli dozvoliti da se pučka skupština u Osijeku održi. Takav stav će zauzimati, u prvom periodu skupštinskog pokreta u svim mjestima Slavonije i Hrvatske. Za osječku skupštinu bile su izvršene sve potrebne pripreme, kao i pismeni zahtjev za saziv. Naime, Dr Neuman, dr Kovačević, dr Lorković, dr Bedenić, dr Pinterović i prelat Horvat podnijeli su prijavu za saziv skupštine za 22. III 1903. godine načelniku Graffu, da će u nedjelju 22. o. mj. u 3 sata popodne u dvorani gradskog vrta održati veliku pučku skupštinu sa dnevnim redom: zahtijev za potpunu financijsku samostalnost Kraljevine Hrvatske i Slavonije.²⁹ Isti dan je gradsko poglavarstvo zabranilo skupštinu s motivacijom da se ona može održati na svaki drugi »radni dan«. Dalje se ističe da se gradsko poglavarstvo boji opozicione manifestacije »koja je kadra mobilizirati hiljade osječkih građana«.³⁰

Atmosfera u Osijeku, uoči skupštine, bila je simptomatična. Mnogi građani nisu doznali na vrijeme o zabrani, pa je predskupštinsko raspoloženje bilo veliko. Mase su željele skupštinu i javno raspravljanje o problemima predviđenim dnevnim redom. Interes za skupštinu bio je dvojak: prvo, da mase saznaju na javnoj skupštini o stavu Mađarske prema Hrvatskoj i Slavoniji i drugo, zbog želje masa za otvorenim manifestacijama. Tada je »Narodna Obrana« pisala: »Raduje nas osobito što se i braća Srbi interesiraju za tu pučku skupštinu i raspravljaju u svojim skupštinama o pitanjima koji su u Vašoj cijenjenoj »Narodnoj Obrani« kao predmeti za pučku skupštinu istaknuti«. I Nijemci su se također interesirali za ovu skupštinu kao i ostale narodnosti grada Osijeka.³¹ Kada je zbog zabrane skupštine u Osijeku »Narodna Obrana« htjela objaviti uvodnik pod naslovom »Zabranjena skupština« onda je taj broj izašao cenzuriran sa bijelom prvom stranicom bez uvodnika. Ovo je inače bila uobičajena praksa cenzuriranja štampe i ograničavanja građanskih sloboda za Khuenovo vrijeme, pa i nakon njegova odlaska sa pozornice. Isti broj Narodne Obrane na str. 2 objavio je samo članak »Iznimno stanje u Osijeku« koga je cenzura osim naslova potpuno izbacila.³² Protiv odluke gradskog poglavarstva br. 6. 274/IV od 16. III 1903. o zabrani pučke skupštine u Osijeku za 22. o. mj. uložili su žalbu opozicionari: dr Dragutin Neuman, dr Bedenić, dr Pinterović, Josip Horvat, dr Kovačević i dr Lorković.^{32a} Međutim i pored ove zabrane redakcija Narodne Obrane je u svom listu velikim kursivnim slovima na sam dan saziva skupštine objavila slijedeću anonsu: »POUZDANI SASTANAK, Upoznajemo sve pozvanike, da dođu danas tačno u 3 sata po podne u restauraciju Schaffer, »Grand hotel« i da sa sobom ponesu pozivnice«. Potpis ispod anonse glasio je — sazivači.³³ Već su dr Neuman i drugovi u navedenoj žalbi gradskom poglavarstvu istakli da je zabrana skupštine protuustavni akt. To će i građanstvo Osijeka potvrditi masovnim odazivom na pouzdani sastanak koji će se pretvoriti u protuvladine demonstracije.

Pouzdana sastanak sazvala je hrvatska opozicija Osijeka na osnovu paragrafa 2, zakonskog člana od 1. IV 1879. uz pozivnice. Odaziva na ovaj sasvim privatni poziv bio je izvan očekivanja. Iako za pouzdani sastanak Narodna Obrana nije vršila propagandu, osim spomenute anonse, munjevitom brzinom pronjela se gradom vijest o sazivu sastanka. Građani su masovno dolazili u uredništvo lista i tražili pozivnice. Već prije objavljene anonse građanstvo

je saznalo za sastanak, pa je za nepuna dva dana razdijeljeno preko 1000 pozivnica. »Die Drau« je ovo prikazivala kao »pothvat nepoznatih ljudi«. No, gradsko poglavarstvo je zabranilo i ovaj sastanak s obrazloženjem da su pozivnice dijeljene širokim masama. Međutim kad se za ovaj postupak gradskog poglavarstva saznalo, poslije 12 sati, počela se sakupljati masa građana pred »Grand Hotelom« u Županijskoj ulici (danas Cesarčeva, M. p.). Značajno je da su na ovom skupu 22. III 1903. bili brojno zastupljeni socijaldemokrati, te da se jedan od vođa socijaldemokracije, Vitomir Korać, našao u tim događajima u Osijeku. On je iz Zagreba doputovao. Sve je bilo spremno za demonstracije. One su počele mirno. Sakupilo se oko 3.000 demonstranata koji su se spontano sastali pred »Grand Hotelom«. Odatle su pošli na glavni trg pred »Hotel Central«. Tu su uputili ovacije opozicionim prvacima, dr Kovačeviću, dr Benediću, te uredniku »Narodne Obrane« dr Lorkoviću koji su bili u kavanu. Demonstranti su vikali: »Živio!« i pjevali »Lijepa naša domovino«. Tako je u Osijeku došlo do neprijavljene skupštine pod vedrim nebom. Na poziv predstavnika vlasti da se u ime zakona razidu, oni su vikali: »Poštujte vi zakon, a onda ćemo mi«. U ovoj situaciji isticao se radnik ČOP kome su demonstranti odobravali kada je govorio o bijednom položaju radničke klase. Međutim, svaku riječ gradskog kapetana gušili su povicima »Abcug«. Kada su demonstranti krenuli od gradske kuće Kapucinskom ulicom (danas Bulevar JNA) u kočijama se vozio dr Neuman u Valpovo sa sličnom političkom svrhom održavanja javne skupštine. Demonstranti su vikali: »Živio!«. Pjevajući patriotske pjesme povorka je idući kroz Kapucinsku ulicu stala pred kuću dr Pinterovića i bučnim »Živio!« izražavala simpatije tadašnjem poznatom opozicionaru. Zatim su krenuli prema Kolodvorskoj ulici (danas ulica Stjepana Radića) pred zgradu uredništva »Narodne Obrane«. Masa je tu neprekidno klicala: »Živjela Narodna Obrana!«, »Živio dr Lorković!«. Gradski kapetan je pokušao uvjeriti demonstrante da se razidu, ali mu nije pošlo za rukom. Čak je došlo do sukoba jednog radnika i gradskog kapetana (demonstrant je udario kapetana u glavu), a pri tom je masa zaštitila radnika od policije. Demonstranti su zatim krenuli u Desatičinu ulicu (danas ulica Republike) gdje su demonstrirali protiv službenog lista »DAN« koji je već prestao izlaziti 19. I 1903. (»Slava Danu«) i postojeće »Die Drau« (»Abcug« i »Pereat Drau«!). Policija je na ulazu u Županijsku ulicu pokušala rastjerati demonstrante, ali su oni ipak prodrli u ulicu, a zatim su se demonstrativno razišli. Stanje je bilo tako naelektrizirano, da je i vojska bila pripravna, ako bi ponovno došlo do demonstracija.³⁴

Osječke demonstracije pokazale su režimu da se stvara nešto novo što je ustalasalosve društvene slojeve, što se protivi khuenovštini i traži nove akcije i rješenja, novi kurs. Ovo će biti osnovno obilježje 1903. godine. Suština ovih političkih zbivanja, posebno će doći do izražaja u drugoj polovici 1903., između ostalog, i u suradnji hrvatskih i srpskih opozicionih stranaka i grupa u formiranju politike novoga kursa i trasiranju puta za pobjedu hrvatsko-srpske koalicije u narednim godinama.³⁵

Narodna Obrana je u br. 68/24. III 1903. na prvoj stranici objavila uvodnik posvećen nedjeljnim događajima pod naslovom »Nedjeljna manifestacija« koji je djelomično cenzuriran. U njemu se konstatira da su vlasti protuzakonito zabranile pučku skupštinu kao i pouzdani sastanak. To režim čini i svugdje, ali reakcija masa, kaže se u članku, najbolji je dokaz o potrebi održavanja pučkih skupština kao i o ojačaloj svijesti građanstva Osijeka, o težini položaja Hrvatske i Slavonije i potrebi da se odlučno ustraje

u borbi. Isti broj Narodne Obrane, str. 3 objavljuje članak »Buntovnik« u kome se ističe da su neki građani Osijeku sutradan pozvani u policiju (radnik Čop i još neki drugi) i upozoreni da će u buduće za slične »izgrede« biti kažnjeni.³⁶

Istoga dana, tj. 22. III 1903., kada je bio zabranjen pouzdani sastanak za financijsku samostalnost i protiv vojnih tereta u »Grand Hotelu«, održali su socijaldemokrati svoj pouzdani sastanak s istim dnevnim redom. Za ovaj sastanak policija nije znala. Na sastanku je govorio prvak socijalne demokracije Hrvatske i Slavonije Vitomir Korać koji je ilegalno došao u Osijek, jer je bio na policijskom spisku kao nepoćudan elemenat, politički opasan.³⁷ Obzirom na ove akcije socijalne demokracije u Osijeku jasan je znatan udio radničke klase u martovskim demonstracijama. Zbog toga je preko 20 uglednih radnika bilo pozvano kod gradskog kapetana i svi su kažnjeni od 24 sata do 8 dana zatvora. Tadašnja štampa zabilježila da su kažnjenja slijedeća lica: *Josip Frank*, zidarski pomoćnik sa 1 dan zatvora; *Adam Mikić*, drvodjelac sa 10 kruna globe; *Franjo Betlić*, krovopokrivač sa dva dana zatvora; *Franjo Pavošević*, tesar sa 10 kruna globe; *Petar Ember*, dnevničar sa 8 dana zatvora; *Pavao Glavanović*, strojar sa 1 dan zatvora; *Vendelin Kramer*, zidarski pomoćnik sa 1 dan zatvora; *Samuel Ferber*, osiguravajući pripravnik sa 10 kruna globe; *Nikola Stajić*, dnevničar sa 10 kruna globe; *Ignjo Pavošević*, nadničar sa dva dana zatvora; *Drago Polanz*, tesar sa 1 dan; *Ivan Kaisenberg*, brijač sa 8 dana; *Franjo Čer*, zidar sa dva dana i *Ivan Čop*, zidar sa 3 dana zatvora. Dakle ukupno je bilo 15 radnika, različitog strukovnog i nacionalnog sastava, što upravo karakterizira radničku klasu Slavonije toga doba.³⁸ Iz jedne novinske notice evidentno je učestvovanje i vojske u demonstracijama 22. III 1903. u Osijeku. Naime, 25. III 1903. u 8 sati bio je sazvan zbor 78. pukovnije zbog provjeravanja koji su vojnici učestvovali u demonstracijama.³⁹ »Nedjeljni« događaji od 22. III doveli su službeni list »Die Drau« do bijesnila«. »Die Drau« je prosto postala neubrojiva. Pred nama je patološka figura, koja je u bijesnilu zaboravila na svaki stil i pokazala se u odurnoj golotinji surove ogavne lude« — bilježila je tada Narodna Obrana.«⁴⁰

Kako je Osijek bio ekonomski, politički i kulturni centar Slavonije to su martovski događaji morali imati odjeka na čitavu regiju. Nosilac skupštinskog pokreta u Slavoniji bila je realistička omladina i liberalna buržoazija. Oni su pokušali da se domognu vlasti u borbi protiv khuenovštine i stranog, prvenstveno mađarskog utjecaja i kapitala. U tu svrhu organiziraju, između ostalog, i zemljoradničke zadruge. Prema suvremenim izvorima najviše je bilo gospodarskih i vjeresijskih zadruga u županiji virovitičkoj i to 54, a u požeškoj 25. Svrha im je bila pomaganje sela kao i domaćeg kapitala u gradovima protiv stranog.⁴¹ Ovo je također vrijeme kada se pokreće pitanje osnivanja pučkih knjižnica u kojima su najširi slojevi, prvenstveno seljački, mogli lako dolaziti do knjige. Prosvijetiti najšire slojeve naroda bio je jedan od zadataka realističke omladine i liberalne buržoazije hrvatske, a i srpske u Slavoniji. »Lišen svih predrasuda treba da svaki čovjek postane sposoban, da snagom svoga prosvijetljenog razuma bude gospodar svoje sudbine, svoga napretka i svoga blagostanja.«⁴² Obzirom na masovnu bazu skupštinskog pokreta interesantno je navesti stav realista prema narodnim masama. Oni su smatrali da snaga jednog naroda dolazi do posebnog izražaja kada je narod nezadovoljan, potišten tuđinskom vlašću, naročito ako mu je povrijeđena kulturna, privredna i politička individualnost. Oni su smatrali da hrvatske mase u skupštinskom pokretu moraju djelovati ne samo na osnovu historij-

skog, nego prije svega, realnog, prirodnog prava naroda na ekonomski, politički i kulturni integritet. »Svaki pokret najširih slojeva, pa makar bio najlegalniji, mora biti potisnut, već zato, što je pokret najširih slojeva. Nad našim najširim slojevima moraju vladajući krugovi imati u svakom slučaju neslomivu vlast, zato oni ne smiju ni u kom slučaju dozvoliti da i oni imaju pravo«. Ovakva mišljenja bila su proturežimska, protukhuenovska.⁴³

Osječka pučka skupština izazvala je val skupština u Slavoniji. Tih dana, pučku skupštinu u Brodu (danas Slavonski Brod) sazvali su Vatroslav Jagić iz Broda i Ladislav Seitz iz Nove Kapele. Međutim gradsko poglavarstvo zabranilo je skupštinu s obrazloženjem, da bi »Javni mir i poredak« bio jako poremećen. Skupština u Brodu trebala je biti održana 30. III 1903., ali je uslijedila zabrana od požeške županije putem gradskog poglavarstva Brod.⁴⁴

Do kraja marta 1903. u Hrvatskoj i Slavoniji bilo je sazvano 16 pučkih skupština za financijsku samostalnost i protiv vojnih tereta. Ove skupštine su zabranjene od službene vlasti. Skupština u Požegi (danas Slavenska Požega) bila je prvo dozvoljena, a zatim zabranjena. U Đakovu je skupština bila zakazana za 5. IV 1903., ali je također već iz poznatih razloga zabranjena.⁴⁵ Strana štampa redovito je pratila skupštinski pokret u Hrvatskoj i Slavoniji.⁴⁶

Do 10. IV 1903. bile su sazvane javne pučke skupštine u Slavoniji u ovim mjestima: Osijeku, Novoj Gradiški, Brodu, Požegi, Đakovu i Iloku, a pouzdane skupštine: Osijeku, Požegi i Đakovu. Do tada je u Hrvatskoj i Slavoniji sazvano ukupno 47 javnih ili pouzdanih skupština ili su se solidarizirali sa rezolucijom zagrebačke skupštine. Međutim bile su sve javne skupštine zabranjene osim zagrebačke i 7. IV 1903. one u Karlovcu, a zabranjene su i pouzdane skupštine u ovim mjestima: Osijeku, Požegi, Otočcu, Varaždinu i Senju.⁴⁷

Krajem marta u Zagrebu se na zgradi prometne uprave željeznica pojavio natpis mađarski i to isključivo. Ovo je izazvalo narodni revolt i demonstracije protiv ovog akta mađarizacije kao snažnu političku reakciju opozicionih krugova u Slavoniji.⁴⁸ 11. IV 1903. došlo je do krvoprolića u Zaprešiću kraj Zagreba. U mjestu je prvo došlo do velike protumađarske demonstracije zbog izvještene mađarske zastave na mjesnoj željezničkoj stanici, izvještene u znak mađarskog praznika. Više stotina seljaka je došlo pred stanicu gdje su silom skinuli mađarsku zastavu i mađarski natpis. Kad su žandarmi ponovno stavili mađarsku zastavu došlo je do sukoba koji se pretvorio u krvoproliće u kome je poginuo seljak Pasarić, dok su dvojica ranjena bajonetama. Ovaj događaj je izazvao nemire i revolt u Zagrebu i ostalim krajevima Hrvatske i Slavonije. Reakcija na mađarizaciju bila je veoma snažna, ali nije bila ništa slabija ni na germanizaciju. Naime 10. IV 1903. godine u Đakovu se pred tadašnjim sudom vodila rasprava protiv nekoliko mladića optuženih zbog demonstracija. Zapravo oni su uništili nekoliko njemačkih natpisa koji su stajali iznad zanatskih radnji nekih đakovačkih Nijemaca. Natpisi su bili išarani i zamazani.⁴⁹

Zbog osječkih demonstracija 28. III 1903. gradski kapetan podnio je tužbu kotarskom sudu Osijek protiv redakcije »Narodne Obrane« optužujući je da je organizirala iste. Nakon sudske rasprave osuđeni su: Lorković, odgovorni urednik lista, na 50 kruna globe; Većeslav Wilder na 20 kruna globe ili 2 dana i Antun Kovačević na 30 kruna ili 3 dana zatvora. Slične rasprave vođene su protiv urednika »Obzora« i »Hrvatskog Prava« u Zagrebu). Neko-

liko dana kasnije Lorković je bio privremeno uhapšen.⁵⁰ Na ovakve postupke vlasti, zabrane pučkih skupština i mađarizaciju, mase su odgovarale demonstracijama i direktno se sukobljavale s organima vlasti. Tako je u Brodu 10. V 1903. mnoštvo naroda krenulo pred željezničku stanicu od kojih su neki bili i naoružani. Demonstranti su navalili na kolodvor i sve prozore polupali, kako na samom kolodvoru, tako i na poštanskim vagonima. Pucali su i na prostorije uprave sa oko 60 hitaca. Ranjenih nije bilo, a žandarmerija je imala pune ruke posla dok je napravila red. Slična je situacija bila i u Našicama gdje je obavljena premetačina zbog sumnji da su neka lica oštetila natpise na kolodvoru. Isto se dogodilo u Bizovu i Habjanovcima.⁵¹ U Vukovaru su u noći od 8. na 9. V 1903. bili zamazani svi poštanski sandučići i izvješteni po kućama protuvladini plakati. Pripremljen je bio i napad na kolodvor, ali ga je policija spriječila.⁵² Iz Našica otpraćeni su u zatvor sudbenog stola u Osijek poreski činovnik Dragutin Vrbanjac i farmaceuta Vlatko Šifer koji su osumnjičeni da su priredili demonstracije u Našicama.⁵³ Kotarska oblast u Novoj Gradiški naredila je žandarmeriji da čuvaju željezničku prugu, jer se pronijela vijest, da će demonstranti rušiti tračnice. Zbog toga je u mjestu zavladao panično stanje.⁵⁴ U vrijeme ovih majskih nemira u Brodu su uhapšeni neki ugledni građani i obrtnici: Muravić, Čavčić, Štajduhar, Kohn i Baumeister, koji su prebačeni iz brodskog kotarskog u županijski zatvor u Požegi.⁵⁵

Hrvatski realisti u ovim burnim događajima radili su na ostvarivanju politike zbližavanja Hrvata i Srba koja je za vrijeme Khuenove politike bila podrivena. Naime, Khuen je 20 godina vladao »zoblju i bičem«, vodio politiku razjedinjavanja Hrvata i Srba suprotstavljajući jedne drugima. Suprotno frankovcima koji su negirali srpsko ime i narodnost, hrvatski realisti su činili obratno — propagirali su konstruktivnu slogu Srba i Hrvata. Jedan od zgovornika takve sloge bio je Stjepan Radić, kasniji vođa seljačkog pokreta i stranke u Hrvatskoj. Upravo u burnoj 1903. godini izlazi Radićeva knjiga u Novom Sadu »Uzničke uspomene«. Kritiku ove knjige objavila je osječka »Narodna Obrana«. U njoj se ističe posebno poglavlje u kome je Radić prikazao srpsko pitanje u pravom svjetlu. Radić je uvjeren u konačnu slogu Hrvata i Srba uz postojanje obostranog poštivanja nacionalnih individualnosti i kulture što je pretpostavka za trajnu slogu i uspješnu borbu protiv zajedničkih neprijatelja.⁵⁶

Nosilac ove nove politike međusobnog zbližavanja Hrvata i Srba bila je omladina, studentska i srednjoškolska, koja je u ovo vrijeme imala veoma jak utjecaj na javno mišljenje. Zato je krajem maja u Zagrebu na sveučilištu došlo do zajedničke manifestacije hrvatske i srpske sveučilišne omladine. Skupština je održana 25. V 1903. Iza održane skupštine krenulo je oko 400 studenata, Hrvata i Srba, kojima se pridružilo i do građana, pjevajući ulicama rodoljubive pjesme hrvatske i srpske. Na Jelačićevom trgu (danas Trg republike) držani su govori, da bi se na kraju prisutni studenti zakleli da će se uvijek boriti za ljubav i slogu Srba i Hrvata. U daljnjim manifestacijama kroz Zagreb studenti su došli u sukob s policijom koja je pendrecima rastjerala manifestante.⁵⁷ U duhu politike novoga kursa zbližavanja Hrvata i Srba, osječka »Narodna Obrana«, br. 115/10. VII 1903., str. 1 objavila je uvodnik pod naslovom »Srbi i Hrvati«. Iz članka se vidi da je hrvatska realistička omladina uočila da je hrvatsko-srpska suradnja neophodna i jedan od preduvjeta za uspješnu borbu protiv stranog utjecaja, za ostvarenje ekonomski i

politički samostalne Hrvatske i Slavonije. Dalje se ističe da su tuđinci u prošlosti forsirali hrvatsko-srpski nesporazum, jer su time slabili zajedničke akcije. U članku se napominje da je ovo iza 1848. godine treći put da napredne snage kod Hrvata i Srba u kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji zajednički nastupaju. Prvi put za bana Raucha, drugi put u Osijeku 1885. godine i sada u Zagrebu. »Mladež je nedavno i probuđeni narod progledao, pa nam pokazao, što nam je činiti; narod i mladež bez poglavica i slavljениh prvaka pokucaše na bratovo srce, pa se bratsko srce odazvalo, a taj će odziv biti od valjanih posljedica!«⁵⁸ Sredinom augusta 1903. godine održan je kongres hrvatskih, slovenačkih i srpskih abiturijenata u Splitu u cilju zajedničkog djelovanja na kulturnom i političkom polju.⁵⁹

Početak jula 1903. završena je 20-godišnja vladavina Khuena Heder-varyja. Novi ban Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije postaje osječki veliki župan dr Teodor Pejačević koji je prilikom svog nastupa na bansku stolicu davao zvučne izjave. Posebno je značajna izjava od 16. jula 1903. u klubu narodne stranke. Istakao je da će kao i njegov otac stajati iza nagodbe i da ne će dozvoliti da se nagodba krnji i iskrivljuje kao što je to bilo do tada. Međutim, od toga obećanja nije bilo ništa. I dalje se u hrvatsko-ugarskim uredima upotrebljavao mađarski službeni jezik. Za njegova banovanja namješteni su na državnom kolodvoru u Zagrebu mađarski i hrvatski službeni natpisi, i to mađarski na prvom mjestu, kao i izvještene mađarske zastave na mnogim željezničkim stanicama u Hrvatskoj i Slavoniji. To je predstavljalo povredu 57. i 62. člana nagodbe. Ban se nije zauzimao za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom, za ostvarivanje financijske samostalnosti, a zadržavao je i dalje reakcionarni izborni sistem koji je već predstavljao anahronizam.⁶⁰ Opozicija je stalno pratila politička kretanja, dok su režim i režimska štampa konstantno nastojali oslabiti akcije opozicije. Tih dana je »Die Drau« jednim člankom nastojala unijeti zbrku u redove opozicije. »U jučerašnjem svom broju, bilježeći vijest »Novog Lista« o nadbiskupu Dvorniku, da radi protiv sporazuma između Hrvata i Srba, veli »Drau«, da je nevjerojatna ova viest i da time »Novi List« hoće da stvara zaprieke (?) akciji u prilog ujedinjenja Hrvata i Srba.«⁶¹ To je bila jedna od uobičajenih izmišljotina »Dravinih«, jer je upravo »Novi List« koji je svakodnevno vodio borbu protiv frankovaca, bio za program realista koji su ovaj dnevnik i vodili.

* * *

Zbog toga što se nije ništa promijenilo u Hrvatskoj i Slavoniji dolaskom novog bana, zbog neispunjavanja osnovnih zahtjeva skupštinskog pokreta u prvoj fazi mart-maj, dolazi do druge faze narodnog pokreta. Nas prije svega zanima kako se ova druga faza narodnog pokreta 1903. godine odvijala u Slavoniji i kakvu je imala društvenu bazu. Da bismo dobili odgovor na postavljeno pitanje moramo se upoznati s javnim skupštinama opozicije i njihovim zahtjevanjima. Druga faza skupštinskog pokreta odvijala se u drugoj polovici 1903. godine.

23. VIII 1903. održana je u virovitičkoj općini velika javna skupština. Na njoj je bilo zastupljeno 37 mjesta i naselja uz prisustvo oko 1000 učesnika. Skupštinu je u 14 sati otvorio virovitički građanin Bartolović. Istakao je da se treba boriti za samostalnost jedino putem proširenja ustavnih sloboda, uvođenjem općeg, jednakog i neposrednog izbornog prava, za slobodu udruživanja, slobodu štampe kao i jačanje nacionalne ekonomije. Za predsjednika je izabran Mijo Domitrović, župnik u Turnašiću. Na skupštini je prvi uzeo

riječ dr M. Heimrl koji je u govoru istakao neophodnost borbe za ustavna prava. Nakon što se izredalo nekoliko govornika prihvaćena je rezolucija u smislu diskusije na skupštini kao i apel zastupnicima hrvatske stranke prava da se u saboru energično bore za navedene osnovne slobode.⁶² Sa skupštinama javljaju se kao popratna pojava otvoreni otpori građana protiv režima. Tako je tih dana došlo do suđenja u Vukovaru »buntovnicima« Stjepanu Dombaju, krčmaru iz Vukovara i Albertu Babiću, dnevničaru kod kraljevskog financijskog ravnateljstva. Optuženi su da su primili i dijelili »Buntovne spise« — »Cienjene suborioče« i »Narodne« — i predstavku opozicionih narodnih zastupnika koja je štampana u Zagrebu 22. IV 1903. U obrazloženju optužnice kaže se da je Stjepan Dombaj našao buntovne spise na stolu u svojoj kavani 9. maja, pa ih je dalje kod drugih propagirao, dao na čitanje, pa je tako do njih došao i Albert Babić. Za ovaj protuvladinski akt Dombaj je osuđen na 3 mjeseca zatvora, a Batić na 6 sedmica.⁶³

Sredinom septembra vinkovački rodoljubi podnijeli su bili kotarskoj vlasti zahtjev za saziv pučke skupštine za 20. IX sa dnevnim redom: ustavna prava, obrana hrvatskog jezika i organizacija hrvatske stranke prava. Skupština je bila zabranjena s motivacijom da se može održati samo na radni dan.⁶⁴ U isto vrijeme održan je u Valpovu pouzdanički sastanak kod trgovca Čačinovića na kome je bilo zaključeno, da se sazove velika pučka skupština za 20. IX 1903. u Toplicama kraj Valpova sa slijedećim dnevnim redom: zahtjev za financijsku samostalnost, zahtjevi glede vojske, hrvatski jezik i hrvatska zastava, izborni red, sloboda štampe, ustavna prava i sjedinjenje Dalmacije. Međutim, i ova skupština bila je zabranjena s obrazloženjem da je uslijed »kortešacije za ovu skupštinu u području osječkog i donjomiholjačkog kotara žiteljstvo već sada tako uzbuđeno, da je nastupila pogibelj za javnu sigurnost, ako bi se ova skupština održala na nedjelju ili koji blagdan . . .«⁶⁵ Međutim u Valpovu je ipak održana u novembru velika pučka skupština. Naime, nakon što je odbijena molba za saziv skupštine u nedjelju ili bilo koji praznik ona je održana na radni dan 9. XI 1903. godine. Cijela Valpovština prisustvovala je ovoj skupštini, seljaci su u čitavim povorkama dolazili sa kolima i izvješanim hrvatskim zastavama. Skupštini je prisustvovalo oko 2.500 učesnika iz slijedećih mjesta: Valpovo, Šag, Petrijevc, Koška, Satica, Ladimirevc, Habjanovci, Harkanovci, Brođanci, Martinci, Velčin, Ivanovci, Nart, Bistrinci, Bocanjevc, Kunišinci, Donji Miholjac, Viljevo, Golinci, Marjanci, Tiborjanci, Vinogradci, Veliškovci i Gat. Za predsjednika skupštine bio je izabran dr Neuman koji je davao osnovni ton dnevnom redu i skupštini. Dr Neuman i dr Vladimir Kovačević objašnjavali su problem financijskih odnosa Hrvatske i Ugarske, govorili su prisutnima o ustavu i građanskim slobodama. Govoreći o političkom položaju Hrvatske dr Neuman je rekao: »S našom domovinom se radi kao s oranicom, koja se neprestano samo ore i sije, a nikad ne gnoji, a kao što se iscrpi i osiromaši napokon takova oranica, tako se i od nas uzimlju prihodi, a država nam ništa ne vraća«.⁶⁶ U daljnjem izlaganju napao je narodnu stranku koja to nije, hvaleći hrvatsku stranku prava. Ova stranka je u opoziciji i preko ovih zborova i svojih stranačko-političkih prvaka iznosi nepravednosti i izrabljivanje Hrvatske i Slavonije. Na valpovačkoj skupštini još su govorili: dr Bedenić (o nagodbi), dr Lorković (o vojnim zahtjevima), V. Wilder i P. Čačinović (o ustavnim pravima), pop Ivanišević (o sjedinjenju s Dalmacijom) i dr Blažeković o hrvatskoj stranci prava. Na kraju skupštine prihvaćena je rezolucija od 6 tačaka:

1. zahtjev za autonomiju u financijskim poslovima za Hrvatsku i Slavoniju,
2. striktno pridržavanje, a ne izigravanje nagodbe iz 1868. godine, a napose da se poštuju znaci hrvatske nacionalne individualnosti u odnosima s Ugarskom,
3. autonomiju u vojnim poslovima,
4. opće, jednako i neposredno i tajno pravo glasa za svakog punoljetnog građanina kao i slobodu štampe, zbora, dogovora, ličnih sloboda, kućnog praga i nepovredivosti pisma,
5. sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom,
6. usvajanje programa hrvatske stranke prava.⁶⁶

Režimska štampa nastojala je omalovažiti valpovačku skupštinu. Istakla je da je na skupštini učestvovalo samo 500 lica i u vezi s tim dala tendencioni komentar: »Istakla je kako su tobože vođe ove skupštine sasvim zanijekali sve što »današnja narodna stranka i vlada za boljitak naroda i zemlje čine, a zle gospodarske godine da leže u božjoj ruci«. Dalje se opravdava narodna (mađaronska) stranka: »Dakle narodna stranka radi za boljitak naroda. Ona zahtjeva ono za što znade, da se mora i može postići. Ako itko može postići u gornjem smjeru boljitak naroda i zemlje, to je narodna stranka, jer Ugarska imade povjerenja u nju, pošto znade, da traži, što se mora i može u našu korist učiniti . . .

Vođe opozicije traže nemoguće s jedne strane, jer nisu odgovorni za ono što traže, a s druge strane hoće ta hrvatska stranka prava, da pravi nepriлика narodnoj stranci, kako bi ti njezini vođi došli do većine, sposobne za vladu«. ⁶⁷

12. XI 1903. održana je velika narodna skupština u Donjem Miholjcu na kojoj je uzelo učešća oko 800 učesnika. Na skupštini su govorili dr Lorković, V. Wilder, dr Kovačević i drugi, kao i nekoliko seljaka. Raspravljano je o uobičajenim problemima tadašnje politike narodnog pokreta. Na kraju je prihvaćena rezolucija.⁶⁸ Upravo tih dana došlo je do ponovnih manifestacija međusobne suradnje hrvatske i srpske akademske omladine. I ovu manifestaciju pozdravila je realistička omladina Slavonije, jer je ona značila poraz frankovaca i srpskih ekstremista. »Hrvatsko djaštvo pokazalo je napokon time, da je jednom počelo svojom glavom misliti, da mu je dozlogrdilo naklapanje o velikoj Hrvatskoj a uz to takav rad, da se uništi i ova mala — i pokazalo je Frankovim agitatorima leđa. Oni su sirotani moradoše i s tim zadovoljiti, da su par puta kliknuli »Abcug izdajice naroda«, »Dolje s realistima« itd., a po tom se tiho razišli«. ⁶⁹

11. XI 1903. godine održana je pouzdana skupština u Oriovcu na kojoj je bilo 70 uzvanika iz Oriovca i iz 9 obližnjih sela. Raspravljalo se o problemima koji su seljake tada najviše zanimali — o financijskomo dnosu prema Ugarskoj i izbornom pravu.⁷⁰

Narodna skupština održana je 14. XI u Novoj Gradiški uz prisustvo vanje 1.500 lica iz okolnih sela. Na čelu povorki iz pojedinih sela nalazili su se svećenici. Na skupštini su bila zastupljena ova sela: Orubica, Davor, Petrovo Selo, Rešetar, Cernik, Mašić, Stara Gradiška i druga. Skupština je prihvatila uobičajenu rezoluciju.⁷¹

U drugom dijelu skupštinskog pokreta 1903. vidnu ulogu imala je srpska samostalna stranka, koja je imala veliki broj svojih pristalica u Slavoniji.

Ona je bila ponesena novom političkom koncepcijom mladih ljudi od kojih je i bila mahom sastavljena. To je predstavljalo sondiranje terena politici novoga kursa čija je osnovna zadaća sporazum Hrvata i Srba. Zbog toga samostalci održavaju svoje skupštine u nekoliko većih mjesta Slavonije. Iz rada ovih skupština može se sagledati njihova tadašnja politika, politika rukovodstva stranke, kao i zahtjevi običnih članova, širokih pristalica među srpskim seljaštvom Slavonije.⁷²

Na konferenciji srpske samostalne stranke u Vukovaru zaključeno je da se za 23. XI 1903. sazove velika skupština Srba u Osijeku u Donjem Gradu na kome je bio predviđen dnevni red isti kao na pakračkoj: ravnopravnost srpskog i hrvatskog imena, ćirilice s latinicom, pravoslavlja s katoličanstvom, financijska samostalnost Hrvatske i ustavna prava.⁷³

Narodne skupštine postale su dominantne u političkom životu Slavonije i zbog toga se o njima u javnosti i štampi stalno raspravljalo. To se posebno odnosi na drugi period skupštinskog pokreta u drugoj polovici 1903. godine. Upravo u novembru štampa je konstatirala, da se ne zna kome pripada čast zbog slobodnog održavanja skupština. Međutim ipak se ističe da je liberalizacija političkog života nastala pod pritiskom narodnih masa. Khuenovski režim nije se mogao više trpjeti. Interesantno je što se uočilo na ovim velikim narodnim zborovima: »Prije svega opazismo, da narod na skupštinama pokazuje najviše razumijevanja za dva pitanja našeg javnog života: financijsku samostalnost i ustavna prava, a napose za sveobće izravno, tajno i jednako glasovanje. Popularizovanje našeg financijskog odnošaja prema Ugarskoj stvara očito pravi preokret u političkim pojmovima našega naroda. Predočivanje odnošaja izrabljivanja Hrvatske prema izrabljivačici Ugarskoj tumači narodu ono, čega on nije mogao shvatiti što ga je u nutrini bunilo: da on naima biva sve više opterećivan, a da od svih tih tereta nema nikakove koristi, pače mu je svakim danom gore«. ⁷⁴ Takvim tumačenjem ekonomske podložnosti Hrvatske i Slavonije Ugarskoj narod je došao do spoznaje i o svom ekonomskom propadanju. Prije skupštinskog pokreta opozicija je također isticala ekonomsku i političku podložnost Pešti i Beču, ali samo deklarativno. U novoj situaciji 1903. godine realisti nastupaju s brojkama, statističkim podacima i zahtjevima koji su uvjerljivo govorili o izrabljivanju Hrvatske od strane Ugarske.

Skupštinski pokret razobličavao je tadašnju politiku koja se i nakon odlaska Khuena suštinski nije mijenjala. Ali on je nailazio na niz teškoća objektivnih i subjektivnih. Režim je nastojao onemogućiti narodni pokret 1903., a bilo je i pojedinaca iz vodstva opozicije koji nisu uvijek bili za zajednički rad Hrvata i Srba ili su ga smatrali preuranjenim. Međutim, većina opozicije bila je za zajednički rad Srba i Hrvata u Slavoniji, kao i u cijeloj Hrvatskoj. »Srbi i Hrvati diljem ciele Hrvatske bude se iz političkog driemeža, otrešaju sa sebe narodnostnu nesnošljivost i zabludu, te se hvataju u jedno kolo, da ustanu u obranu naše narodne hrvatske i srbske, a potom i slaven-ske stvari, — priređuju skupštine u kojima brane okrnjene ustavne pravice, a naglašavaju i potrebu zajedničke ljubavi i zajedničkog rada između Hrvata i Srba.⁷⁵ Ovo je bilo mišljenja dijela hrvatske i srpske opozicije u Vukovaru, a istovremeno i apel za saziv skupštine uz zajedničko istupanje Hrvata i Srba. »I ako to pođe za rukom, tada će nestati onih dosadašnjih predrasuda i političke nezrelosti između Hrvata i Srba i mi ćemo se onda združiti, a znati i

poštovati se među sobom«.76 Iz tadašnje štampe očito se vidi da je u Vukovaru postojalo raspoloženje za održavanje takve skupštine. U novinskom članku, dopisu iz Vukovara, od 27. XI 1903., objavljenom u »Narodnoj Obrani«, br. 272 ističe se po drugi put neophodnost saziva skupštine u Vukovaru i pozivaju se hrvatski i srpski opozicionari da na tome više rade. Isticala se da je Vukovar heterogenog nacionalnog sastava i da to ne smije biti prepreka za konstruktivan politički rad. Apelira se, uz osudu ostataka khuenovštine, na hrvatske prvake — dr Landenbacha, dr Kraškovića, dr Palačeka, i srpske, dr Nikolića i dr Novaka. Prema suvremenim izvorima moglo se utvrditi da je zahtjev za održavanje vukovarske skupštine podnesen u decembru. Iz njih je vidljivo da je kotarska oblast u Vukovaru zabranila održavanje skupštine prema odluci od 23. XII 1903. s obrazloženjem da bi to bilo »pogibeljno za javni red i sigurnost«. Protiv ove odluke bila je uložena žalba sa potpisom poznatih vukovarskih opozicionih političara.77

Za ocjenu skupštinskog pokreta od posebnog je interesa skupština srpske samostalne stranke u Osijeku. Poznati srpski političar, zemljoposjednik iz Osijeka Vaso Muačević, podnio je Gradskom poglavarstvu zahtjev za dozvolu saziva skupštine srpske samostalne stranke za 23. novembar u 10 sati prije podne u donjogradskej kasini. On je odobren i donjogradska kasina je 23. XI 1903. osvanula okićena srpskom i hrvatskom zastavom uz prisustvo oko 500 delegata i pristaša, većinom seljaka iz okolice. Iz Zagreba je na skupštinu došao Svetozar Pribićević, urednik »Novog Srbobrana« i dr Medaković, predsjednik izvršnog odbora srpske samostalne stranke. Među inteligencijom bio je i hrvatski rodoljub dr Dragutin Neuman. Na skupštini je govorio o općim političkim prilikama dr Medaković. O tome je štampa zabilježila slijedeće: »Izvješće o njegovom dugom govoru donjet ćemo sutra. Sada samo spominjemo, da je neprestano naglašavao preku potrebu sporazuma između Srba i Hrvata, vrlo je lijepo govorio o mlađem hrvatskom naraštaju koji je za sobom povukao i starije hrvatske političare, te oni na svojim skupštinama pretresaju pitanje sporazuma Hrvata i Srba«.78 »Moramo uvijek nastojati, da se interesi Hrvata i Srba spleću u jedno i sjedine a to bi nam dalo jačeg oslonca nego li sva historijska prava«.79 Međutim, pored ovih pozitivnih istupa Medaković je još rezerviran prema hrvatsko-srpskoj slozi, posebno prema »starim« hrvatskim političarima, pa je još sklon nacionalnim zadjevicama i nepovjerenju. Sličnih slučajeva imamo i u vodstvu hrvatske opozicije u Slavoniji. Ovakva neodlučnost vodstva opozicije u ovoj situaciji bila je štetna u najmanju ruku. Evo šta dr Medaković misli o »staroj« generaciji hrvatskih političara: »Kod Hrvata pokrenulo se kolo mlađih ljudi koje je uvidilo da treba prekinuti s praznim snovima, i da treba narodni život postaviti na narodni zdrav temelj (Živjeli Hrvati!). Mi smo taj pokret pozdravili. I ti mlađi ljudi su povukli i starije ljude, da poprave nepravde prema Srbima. Na mnogim njihovim skupštinama pokrenuli su pitanje sporazuma između Srba i Hrvata... Mi ne trebamo još odgovarati na odluke Hrvata glede sporazuma, ne samo što ta misao nije dozrela, nego i što se srbska samostalna stranka nije nikako i nikada ogrešila o ljubav prema zajedničkoj otačbini«.80 Na skupštini je govorio S. Pribićević i drugi, ali posebno mjesto u ocjeni ove skupštine pripada govoru koji je održao srpski seljak, delegat iz Bobote, Lazar Teodorović. To je najinteresantniji govor jednog čovjeka iz naroda održan u skupštinskom pokretu 1903. u Slavoniji. On je predstavljao izraz širokih slojeva srpskog seljaštva Slavonije, pa ga zbog toga donosimo u cjelini.81

»Poslije g. L. Bogdanovića dobio je riječ LAZAR TODOROVIĆ, ratar iz Bobote. Burno pozdravljan, kad je stupio na govorničku tribinu, govorio je tačno i razumljivo. Njegov govor o ustavnim pravima zaslužuje pažnju i širih krugova, pa ga ovdje gotovo u cijelosti iznosimo. Taj govor glasi: Braćo čujte! Posle ovih lepkih govora koje ste čuli, želim i ja kao čovek iz naroda, iz kožuva, pršnjaka i opanka da vam kažem koju, pa da se lepo kao ljudi sporazumemo i razgovorimo. Sva ova gospoda, koja su pre mene govorila, kazivala su nam o tome šta treba da radimo, pa da nam bude bolje. Eto tako ću i ja kazivati nešto kako bi nam bilo bolje i šta nam valja raditi da bolje živimo.

Kao što znate mi u državi živimo, a ta država to smo mi svi, koji u njoj živimo, jer da nije nas, da nije ljudi, ne bi bilo ni države (Burno odobravanje). Jedno ili više sela sačinjava opštinu, a više opština kotar, a više kotareva županiju. Više županija sačinjava ovu našu državu, koja se zove kraljevina Hrvatska i Slavonija. Sad ako mi želimo i hoćemo da nam opština napreduje i da nama koji u njoj živimo bude bolje i lakše, mi biramo valjane i čestite ljude u opštinski odbor. A ako ne marimo za sebe i za dobro opštine i ne atamo, ili kad je izbor, ostanemo kod kuće, ući će u opštinski odbor više puta i takovi ljudi, koji ne bi trebali da sede unutra. Taj odbor izabire načelnika, bilježnika i blagajnika, egzekutora i druge, dakle opštinsku vladu ili upravu, a rđav odbor izabraće rđavu i upravu. Eto vidite opština je država u malom, svaki zna šta valja i šta ne valja u opštini i zašto se mora odbor opštinski brinuti. Tako ima i jedan zemaljski odbor koji se briže za celu našu zemlju, a taj se odbor zove sabor kraljevine Hrvatske i Slavonije u Zagrebu. Kad bismo mi birali čestite, valjane, prave narodne ljude u sabor, bila bi onda i vlada dobra, pa bi bilo i nama bolje nego što je.

Znam da će mnogi misliti, ta kako ćemo birati valjane ljude u sabor, kad mnogi nema pravo glasa kod izbora, recimo ne plaća porez 30 forinti — a takvih je mnogo, valjda 1 od sto bira poslanika — zaista to i ne valja, pa zato smo se sastali, da kao ljudi o tom razgovaramo. Ova gospoda što imaju veliku većinu u saboru u Zagrebu, a zovu se mađaroni, jer rade onako kako Mađari hoće, među njima je i ovaj naš poslanik Činček, Maksimović i t. d. ta gospoda kažu, da treba da biraju samo oni poslanike, koji plaćaju porez od 30 forinti, a drugi da nemaju pravo glasa.

Naša srpska narodna samostalna stranka teži zatim, da svaki ima pravo da bira narodnog poslanika, svako ko je pošten i odrastao čovek pa ma plaćao i krajcaru poreza (Živio! Tako je pravo!). Našu braću, našu decu, kad odrastu do 21 godine uzimaju u soldate, da brane državu, pa ako treba i krv svoju proliju, traže ako treba i glavu da polože, a ne dadu u toj državi prava da svako glasa i bira u sabor narodne ljude, a ne dadu mu zato što nije bogat, što ne plaća 30 forinti poreza. Dobar je dakle gde treba krv prolevati, a nije dobar da i on odlučuje tamo gde se tiče dobra narodnog (Bučni uzvici: Nepravda vlada u svetu. Pravo je das vako glasa.). Zato treba braću moja tražiti od onoga, koji hoće da se bira u sabor za poslanika, pak mu reći, glasaću, ako hoćeš ti raditi, da svaki pošten čovek ima pravo da bira a ne valjda jedan od stotine. U nekim siromašnim krajevima gdje retko ko plaća 30 forinti poreza od pet sto ljudi glasa jedan, to je zlo i naopako, to ne sme biti, jer pametni i učeni ljudi koji to znadu kažu, da nema ni jedne zemlje na svetu, u kojoj tako mali broj bira narodne poslanike kao kod nas. Ja Vas pitam je li to pravo? (Narod odgovara: Nije, tako ne sme biti). Da bome da nije — jer zašto bi mi bili poslednji ljudi u svetu — dajte nam naše ljudsko pravo, jer i ja a i svaki hoće da govorimo onde, gde se tiče naše kože. To je jedna nevolja o izbornom pravu, ali reći ću nekoliko još takvih nevolja.

Eto vidite mi smo se ovde sastali u ovu skupštinu, jer imamo taj zakon da možemo sazivati narodne skupštine i ovako se razgovarati o svojim potrebama, ali kad hoćemo da se sastanemo mi to moramo prijaviti vlasti, kotarskoj oblasti ili gradskom poglavarstvu. I sad ako kotarskom predstavniku ili gradonačelniku dođe volja, on kaže, ne dam, ne dopuštam, da se sastanete i skupština se ne sme sastati.

Apeliramo na županiju a oni odgovore: više mi verujemo kot. predstojniku nego vama (veliki smijeh) bolje on zna treba li ili ne treba skupština (ponovni smijeh), pa zato ne dajmo braću ovako, jer to nije pravo, jer mi ako hoćemo da se sastanemo i ako želimo da govorimo o svojim brigama i nevljama, to ne sme biti da stoji do volje jednog gospodina, koga mi plaćamo, jer narod plaća sve i on treba da nama služi (Tako je, veliko odobravanje). Ja neću da govorim o drugim

zemljama u kojima je slobodno sastajati se kako se hoće i gde se hoće. Ja ću spomenuti samo Kraljevinu Srbiju. Njihovi su ljudi stvorili zakon koji kaže: Zbo- rovi se smeju sazivati pod vedrim nebom gde god hoćeš, samo javi vlasti da zna, a ne treba nikakva dopuštenja. Eto vidite, taka je sloboda u Srbiji, pa kad naša braća mogu imati takav zakon, pitam ja zašto ne bi i mi imali. A nama ova naša mađaronska gospoda kažu, nije to za vas, niste vi zreli za to. Sav svet zreo i dorastao svojih prava samo mi nismo. Bome ne mogu ja naučiti plivati, a da ne idem u vodu, ne mogu se u tamnici uživati božjeg sunca, tako se ne mogu naučiti ni na slobodu, ako si mi okovao i noge i ruke, ako mi ne daš maknuti. (burno odobravanje). Sad ću vam kazati između drugih nevolja, koje nas taru, još i ovu. Ovo u drugom svetu zcelo nema. Kad god se učini vladi u Zagrebu što no kažu da je potrebno pritegnuti uzde i stegnuti slobodu, ona se odmah dogovori sa mađar- skim ministrom trgovine u Pešti, pa ovaj poštama i telegrafskim uredima naredi, da se pisma otvaraju, da se vlastima izdaju naše brzojavne vesti. Vidite to je u drugim zemljama, državama, davno zabranjeno. Naša braća u Srbiji imaju zakon, koji kaže: Ne sme se nikada povrediti tajna pisma i telegrafskih vesti. Narod u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji i tu stoji osim svega ostalog sveta. A sad gledajte ovu nepravdu kakve nema u drugom svetu. Ovde nam je »Srbobran«, koji izlazi u Zagrebu. To je list naše srpske samostalne stranke. On brani nas Srbe, brani narod od nepravde. Pogledajte ove bele stupce i naš »Srbobran« kako izgleda beo kao labud (Veliko negodovanje i uzvici: Lepa sloboda!). Pitaćete što je to? Zlo braćo i nevolja. Ovo je sve bilo najpre štampano, ali ga državna vlast, odvetnik kojima nije »Srbobran« u volji, što piše za narod, progone. Čim je ovaj »Srbobran« izašao u Zagrebu, državni je odvetnik poslao stražare, pa su pokupili sve štam- pane brojeve »Srbobrana«. Državni je odvetnik odredio da one članke, koji su bili ovde, gde su ovi beli stupci, ne sme narod čitati. Tako su ovi naši narodni prijatelji u Zagrebu morali štampati list po drugi put uz veliki trošak i izostaviti sve ono, što sev lastima ne dopada. Pa otuda ovi beli stupci. Eto što se događa s novinama, koje brane narod, pa tako i s našim »Srbobranom«. Pa tako će raditi i sa našim listom, koji je za nas pisan, a zove se »Srpsko Kolo«. Ta i na ovim belim stupcima sigurno je bilo pisano o našim narodnim potrebama, ali to naša mađaronska go- spoda neće. A eno ovde preko Drave u Mađarskoj, Mađari za se imaju slobodan zakon o štampi, pa pišu kako hoće. Nama naša mađaronska gospoda, koja rade po volji Mađarima, ne dadu toga. I Nemci i Francuzi i Talijani i Englezi, svi imaju slobodne zakone, pa se sme pisati i govoriti, kako hoćeš. Naša braća u Srbiji imaju zakon, koji kaže da je slobodno govoriti i pisati svakome, šta ko hoće i niko, nikakva vlast ne sme novina zabraniti, uzaptiti i pleniti. Tamo nema onih belih stu- paca, kao kod nas u Hrvatskoj i Slavoniji.

Ja sam izbrojao samo nekoliko zala i nevolja, koje nas pritiskuju tako, da ne možemo slobodno disati, a ima takvih nepravda sila božja. Ne dadu nam sveto pravo, koje ljudima pripada, ne dadu naši mađaroni da svaki ovek, kad bira sebi zastupnika u sabor, ima svoj glas. Sin božiji je rekao i proglasio da su svi ljudi jednaki, a naši mađaroni teraju u laž sina božijeg, pa kažu da nisu svi ljudi jed- naki. Narod mora da plaća državi u krvi i u novcu, mora da snosi terete ali mu ne dadu prava, ne dadu narodu glasati, ne dadu našim narodnim listovima, koji brane narod i sirotinju, pisati o potrebama i nevoljama našim i ko bi ta sva zla nabrojio. Reći ćete braćo, pa kad od stotine ljudi ima jedan samo pravo glasa, dade li se onda pomoći tome zlu.

Dade se ipak pomoći i evo ovako. Mi svi, svagde na svakom mestu, moramo svakom onom koji ima pravo glasa, govoriti, da ne greši svoje duše, nego da glasa za naše prave narodne ljude. (Tako je.). Svuda moramo govoriti, kako je sramota prodavati svoj pošten glas za porciju paprikaša, za čašu piva ili vina i za 2—3 forinta, a zbog toga paprikaša strada sav naš narod (Živo odobravanje i svestrano povlašćivanje). Čujte me, jedan naš narodni čovek pitao je jednog seljaka, koji je prodao svoj glas vladinu mađaronu, šta je dobio, a on mu je odgovorio: Dobio sam paprikaš, čašu piva i 2 seksera. Ovaj ga opet zapita, bi li ti za taj novac, što si ga dobio prodao svoje bravče. — Bog s tobom, reče seljak, kako bi to učinio, valjda nisam na glavu pao. Vidite, braćo, dakle svoje bravče ne bi dao, ni prodao, a sebe je prodao, i dokle tako budemo radili i biće nam zlo i naopako. Drukčije moramo raditi, birati moramo narodne ljude, pa kad narodne ljude budemo imali u saboru, onda će i narodu biti bolje i drukčije, onda ćemo mi svi glasati, svi birati, sastajati se i dogovarati slobodno o svojim prilikama i potrebama, pisaće naši listovi kako

najbolje znadu, imaćemo pravu svoju narodnu vladu, a ne mađarsku, imaćemo bolju upravu, bolje činovnike, koji neće biti turske paše, jer neće smeti i onda će naš narod u Hrvatskoj i Slavoniji slobodnije, bolje i lepše živeti. Pa zato i kličemo svi: Živeo narod! — Živela sloboda! (Veliko odobravanje i klicanje govorniku).⁸²

U vezi s politikom hrvatsko-srpskog sporazuma uočili smo rezerviranost i mišljenje da još nije sazrelo vrijeme, a tako je mislio npr. dr Medaković. Međutim, navedeni govor seljaka Lazara Teodorovića, predstavlja potpunu negaciju stava dr Medakovića. Za čovjeka iz naroda su unutrašnje slobode i nezavisnost Hrvatske i Slavonije sastavni dio svakodnevne političke prakse. U tome je i bitna razlika između vodstva srpske samostalne stranke i širokog članstva-seljaštva. I unutar hrvatske opozicije, njenog vodstva, bilo je pojedinaца koji su se kolebali oko hrvatsko-srpske suradnje i politike novoga kursa. To pitanje nije bilo jasno hrvatskom opozicionaru Vladimiru Kovačeviću iz Osijeka. On je bio član redakcije »Narodne Obrane«. U svom listu tih je dana objavio članak⁸³ u kome je istakao, da se radi na jačanju sporazuma Hrvata i Srba, ali da on lično sumnja da nije vrijeme za sporazum, jer nije, kaže, prošla ni godina dana od »onih napadaja na braću našu srbskoga plemena u Zagrebu, koje je skoro ciela naša štampa hrvatska bilo izričito bilo muče odobravalala«. ⁸⁴ Smatra da zbog lošeg iskustva u prošlosti treba ispitati mogućnost za sporazum i saopćiti ga srpskim vođama. Smatra da skupštine o tome ne treba da donose odluku. Ističe da treba raditi na sporazumu, ali oprezno, pa zato kaže: »I naša braća srbskog imena primiše u svoj program borbu za financijalnu samostalnost i za ustavna prava. Time stupiše u realne pobornike za sreću nam domovine Hrvatske«. ⁸⁵ Na kraju članka dr Kovačević kaže, da bi srpsko-hrvatska sloga bila trajnija i iskrena treba da je promišljena, a nipošto rezultat časovitog oduševljenja. Navedena kolebanja o politici novoga kursa nisu imala utjecaja na narodni pokret 1903. i ostala su usamljena. Potkraj 1903. održano je nekoliko interesantnih skupština u Slavoniji.

Pučka skupština požeškog kotara održana je 26. XI 1903. uz prisustvo oko 5.000 učesnika. Na njoj je raspravljano o dominantnim pitanjima skupštinskog pokreta kao što su: financijska samostalnost, jezik, ustavne slobode, hrvatsko-srpska suradnja i druga. Na skupštini uzeli su učešća slijedeći političari: dr Božo Vinković, dr Dragutin Neuman, dr Bedenić, dr Lorković, A. Franetović i seljak Dobrinović. Dr Franetović je govorio na zboru o slozi Hrvata i Srba i prestanku međusobnih trvenja istakavši da hrvatska opozicija u Požegi hoće da ovom sporazumu da svoj doprinos. Na skupštini je bilo prisutno i Srba iz okolice Požege. Na to nas upućuje i telegram koji je skupštini uputio pop Sava Stojaković iz Oljasa u kome ističe da je spriječen prisustvovati, jer je morao ići na sjednicu Srpskog crkvenog sabora, ali kaže na kraju telegrama: »Doj bože ostvarila se iskrena sloga Hrvata i Srba«. ⁸⁶ Požeška skupština je na kraju prihvatila rezoluciju od šest tačaka: da se zastupnici u saboru bore za samostalnost Hrvatske, za financijsku samostalnost, za ozakonjenje općeg, neposrednog, jednakog i tajnog prava glasa bez imovinskog cenzusa svim punoljetnim osobama, za autonomiju i vojsku, sjedinjenje s Dalmacijom, a VI tačka glasi: »S radošću i bratskom susretljivošću pozdravljamo pristajanje braće Srba uz narodni pokret hrvatski proti tuđem gospodstvu, te preporučujemo u tom pravcu složan i sporazuman rad«. ⁸⁷

26. XI 1903. održana je pučka skupština u Đakovu uz prisustvo preko 1000 osoba iz Đakova i tadašnjeg đakovačkog kotara. Na njoj je bila brojno zastupljena i mjesna inteligencija svjetovna i duhovna. Najviše je bilo hrvat-

skih seljaka, ali je bilo đakovačkih Jevreja, Nijemaca, Mađara kao i Srba seljaka iz okoline Đakova. To je bila manifestacija osude khuenovštine.⁸⁸ Tih dana održana je pučka skupština i u Gorjanima.⁸⁹ Treća skupština u Đakovštini održana je u Semeljcima na kojoj je između ostalih govorio i prof. Akšamović iz Đakova. On se založio za zajednički otpor Hrvata, Srba i Slovaka protiv mađarizacije koja se provodila naročito putem jezika.⁹⁰ Na ovim skupštinama Đakovštine vidnog udjela uzelo je niže katoličko svećenstvo kao i Stjepan Radić, koji će od 1904. postati vođa hrvatske seljačke stranke. 26. XI 1903. održana je pučka skupština u Virovitici.⁹¹ 1. XII 1903. održana je pučka skupština u Oriovcu uz prisustvo oko 3.000 učesnika iz Oriovca i okolnih sela. Njoj su prethodili pouzdanički sastanci po svim selima u kojima je značajnu ulogu odigrala svjetovna i duhovna inteligencija.⁹²

Iz dosadašnjeg zregleda održanih skupština očito je da je narodni pokret u Slavoniji postao dominantan u političkom životu. Ove skupštine narod je sam izborio. Vlasti su bile nemoćne predzahtjevima masa, a to je značilo oživotvorenje ustavnih prava za koja su se i skupštine borile. Stariji političari omalovažavali su ustavna prava i više su vjerovali u uspjeh nakon određenih katastrofa, recimo očekivanje pada monarhije. Nova generacija mlađih političara, opozicionara, pridavala su veliku i isključivu ulogu na ustavna prava odnosno na pozitivne zakone. Oni su bili oportunistički nastrojeni, pa su tih dana isticali: »Svaki najveći radikalac mora se odreći pomisli na kakovu revoluciju, kao sredstvo kojim bi oživotvorio svoj program«. ⁹³ Zato su isticali, da mlađa generacija vodi politiku za poštivanje postojećih pozitivnih zakona koji su bili izigravani u Khuenovo vrijeme.⁹⁴ Međutim, uloga mlađe generacije u skupštinskom pokretu je i pored oportunizma bila izuzetno progresivna, jer je unosila nešto novo koje će dati pečat čitavom jednom pokretu.

3. XII 1903. godine uz prisustvo 3.000 lica održana je u Brodu pučka skupština. Na njoj su uz narod uzeli učešća župnici iz svih sela. Iz Zagreba su došli Stjepan Radić i narodni zastupnik, dr A. Harambašić; iz Požege: dr Lj. Virag, dr A. Franetović, dr Predragović, V. Goršetić, braća Mravak i Fabijan; iz Đakova: prof. dr Akšamović i dr Ritig, a iz Nove Gradiške L. Seitz i I. Zatluka. Za predsjednika skupštine predložen je odvjetnik i bivši narodni zastupnik broskog kotara dr V. Brlić. Na ovoj skupštini klakarski župnik je rekao u svom govoru slijedeće: »Sad je hora, dignimo se, ali ne sikirom, nego pravom glasa svoga, ustavnim pravom, pa dajmo glas o n o m e, koji će raditi za nas«. ⁹⁵ Na brodskoj skupštini prihvaćen je program hrvatske stranke prava od 1894. i zaključci od 29. I 1903. godine kao temelj borbe za narodna prava. Na kraju zbora donesena je rezolucija koja se može rezimirati: potpuna financijska samostalnost, ustavne slobode, sređivanje pitanja u šumarstvu, osnivanje javnih knjižnica i čitanje pučkih novina.⁹⁶

21. XII 1903. održana je narodna skupština u Sibirju na kojoj je iz Broda prisustvovao dr Brlić, koji je govorio o financijskoj samostalnosti, dok je Krpan upoznao prisutne o utasavnim pravima i preporučio složan rad Hrvata i Srba. Na skupštini je raspravljano i o drugim pitanjima.⁹⁷

28. XII 1903. održana je velika pučka skupština u Ivankovu uz prisustvo oko 5.000 lica iz Ivankova i okolnih sela — Jarmine, Retkovaca, Cerne, Andrijaševaca, Vođinaca, Novih i starih Mikanovaca, Semeljaca, Vrbice, Koritne, Kešinaca, Forkuševaca i Đurđinaca kao i gostiju iz slavonskih gradova, već spomenutih političara. Skupština je donijela odgovarajuću rezoluciju.⁹⁸

Pučke skupštine nastavljaju se i u 1904. godini u Slavoniji. Tako je 4. I 1904. održana u Privlaci, 10. I 1904. u Daruvaru, 11. I 1904. u Hercegovcu, 1. II 1904. u Vrbanji, 25. II u Otoku za sela Komletince, Otok i Privlaku, dok je u Cerni održana 1. III 1904., a u Županji 25. III kao i u drugim mjestima.⁹⁹ Na kraju ovog pregleda skupštinskog pokreta u Slavoniji izvedimo odgovarajuće zaključke.

III

Mađarska je nastojala Hrvatsku ekonomski i politički potčiniti od 1102. godine. Hrvatska je 1527. uslijed opasnosti od Turaka bila vezana za habsburšku krunu. Ova dva momenta kao i kasniji međudržavni ugovori imat će dalekosežne reperkusije. Hrvatska se tako našla pod dvostrukom ovisnošću od Pešte i Beča. Zbog toga će cjelokupna napredna politička misao u Hrvatskoj biti upućena u borbu protiv Beča i Pešte. To će posebno doći do izražaja u vrijeme nacionalnog buđenja u XIX stoljeću, formiranja buržoaskih političkih stranaka. Na početku XX stoljeća ta borba je pojačana, jer je mađarski i austrijski imperijalizam od druge polovice XIX stoljeća do početka XX bio sve intenzivniji.

Mađarski imperijalizam došao je do izražaja prilikom potpisivanja Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. godine. Prema njoj Hrvatska je stavljena u ekonomsku i financijsku ovisnost i pojačanu eksploataciju. Ovakvo stanje potpuno je zabrinjavajuće 1903. godine, rezultirano dvadesetgodinjom vladavinom Khuena Hedervaryja. Protiv teškog stanja Hrvatske i Slavonije ustala je napredna omladina, a akcije su poele u Zagrebu. 9. III 1903. omladina je u Zagrebu u prostorijama »Kola« sazvala skupštinu na kojoj je postavila zahtjeve za financijsku samostalnost Hrvatske i uvođenje građanskih sloboda. Odlučeno je da se 11. III 1903. godine sazove miting na kome će se protestirati protiv ugarske dominacije: ekonomske i vojne i zahtijevati građanske slobode. Time će početi skupštinski pokret u Hrvatskoj 1903. Ova skupština imala je snažnog odjeka i u Slavoniji prvenstveno u njenom ekonomskom, kulturnom i političkom centru Osijeku. Iz njega će se skupštinski pokret širiti u ostala mjesta Slavonije.

U prvoj fazi skupštinski pokret u Slavoniji obuhvaća razdoblje mart, april, maj. Prva skupština zakanaza je u Osijeku 22. III 1903. Zatim su slijedili sazivi skupština u Brodu, Požegi, Valpovu, Đakovu i drugdje. Međutim ove skupštine su, kao i mnogi pouzdani sastanci, zabranjeni od režima. Do kraja marta 1903. u Hrvatskoj i Slavoniji bilo je sazvano 16 pukih skupština. Do 10. IV 1903. u Slavoniji bile su sazvane javne skupštine u ovim mjestima: Osijeku, Novoj Gradiški, Požegi, Đakovu, Iloku, a pouzdane skupštine: Osijeku, Požegi i Đakovu. Do tada je u Hrvatskoj sazvano 47 javnih ili pouzdaničkih skupština ili su se grupe solidarizirale s rezolucijom zagrebačke skupštine. Međutim, sve su one bile zabranjene osim zagrebačke i 7. IV one u Karlovcu. Zabranjene su i pouzdaničke skupštine u ovim mjestima: Osijeku, Požegi, Otočcu, Varaždinu i Senju.

Upravo u ovo vrijeme pojačana mađarizacija, postavljenjem mađarskih natpisa na željezničkim stanicama, kao i mađarskih zastava. Zbog toga dolazi do krvoprolića 11. IV 1903. godine u Zaprešiću, demonstracija u Zagrebu, Našicama, Brodu, Vinkovcima, Novoj Gradišci i Osijeku. Sve će ovo uzdrmati i onako labav Khuenov sistem i ubrzati njegov pad.

Omladina je nosilac naprednih stremljenja. Od maja 1903. godine sve se više osjeća djelovanje napredne hrvatske i srpske omladine u univerzitetskim centrima: Beču, Pragu, Zagrebu, kao i u drugim manjim gradovima. Ona je protiv reakcionarne i konzervativne politike režimskih i drugih političara, ona traži nešto novo i to je ono što se rodilo u skupštinskom pokretu. To je bila opća reakcija omladine, u svim južnoslavenskim zemljama, protiv reakcionarnih režima (Srbija i Crna Gora) ili strane dominacije (Makedonija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Vojvodina). Hrvatska i srpska omladina u Hrvatskoj i Slavoniji smatra da su uspješna borba protiv austro-ugarske dominacije može voditi samo zajedničkom borbom i slogom Hrvata i Srba.

U narodnom pokretu 1903. g. dominantnu političku ulogu u Slavoniji imale su dvije građanske stranke: hrvatska stranka prava i srpska samostalna stranka. Uloga druge vezana je za drugi period skupštinskog pokreta.

Važno je napomenuti da je niže katoličke i pravoslavne svećenstvo u skupštinskom pokretu uzelo vidnog učešća, dok je od višeg klera bilo samo pojedinačnih istupa. Tadašnja katolička štampa Slavonije nije uopće registrirala događaje 1903. godine.

Narodni pokret 1903. godine u Slavoniji bio je sastavni dio hrvatskog narodnog pokreta i imao je veliki značaj za čitav narodni i društveni život. On je podigao narodni duh i ponos, pojačao je svijest općenarodne solidarnosti, probuđena je svijest o potrebi ustavnih i demokratskih sloboda kao i ideja narodnog jedinstva Srba i Hrvata. To je značilo osvježavanje javnog života novim ljudima i novim idejama.

Narodni skupštinski pokret 1903. godine bio je protumađarski, antiimperialistički, a za ostvarenje financijske samostalnosti Hrvatske i Slavonije, uvođenje građanskih sloboda, sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i za slogu Hrvata i Srba.

¹ J. Horvat: *Politička povijest Hrvatske*, Zagreb, 1936., str. 269—356.

² D. Tomašić: *Politički razvitak Hrvata*, Zagreb, 1938., str. 18—19.

³ V. Bogdanov: *Historija političkih stranaka u Hrvatskoj*, Zagreb, 1958., str. 59—83.

⁴ A. Fiamengo: *Osnovi opće sociologije*, Sarajevo, 1956., str. 217—229.; Lj. Živković: *Društvena nadgradnja*, Zagreb, 1960., str. 361—368.

⁵ V. Bogdanov: *Društvene i političke prilike u Hrvatskoj 1848/49*, Zagreb, 1949., str. 39—52.

⁶ O uzrocima progona Jevreja i nastanku antisemitizma u habsburškoj monarhiji vidi djelo V. Dedijer: Sarajevo 1914., Beograd, 1966., str. 171—179, poglavlje VI.

⁷ Milan Marjanović: *Savremena Hrvatska*, Beograd, 1913., str. 204—206; Rudolf Horvat: *Najnovija hrvatska povijest*, Zagreb, 1906., str. 278—296.; Jaroslav Šidak: *Jugoslavenska ideja u hrvatskoj politici do prvog svjetskog rata*, *Encyclopaedia moderna* 3—4, Beograd, 1967., str. 8—18.

⁸ Dio omladine koji je 1895. godine pošao u Prag počeo je 1897. izdavati mjesečnik »HRVATSKA MISAO«. On je vršio kritiku hrvatskog društva i politike, a omladinu nadahnjivao progresivnim idejama. Kada je mjesečnik bio zabranjen, omladina je pokrenula »NOVO DOBA« (Prag, 1898.), pa onda »GLAS« (Zagreb, 1899.). Istovremeno se pojavio omladinski pokret na srednjim školama u Hrvatskoj. U Zagrebu izlazi 1897. đačka revija »NOVA NADA« koja propovijeda potrebu općeg obrazovanja i izgrađivanja slobodne kulturne ličnosti. Srednjoškolska omladina traži preporod hrvatskog društva. Omladina koja se u ovo vrijeme školovala u Pragu bila je pod utjecajem češkog profesora Masarika, dok se srednjoškolska nalazila pod utjecajem pobornika širenja modernih ideja danskog kritičara BRANDESA. 1899. jedan dio zagrebačke studentske omladine (Lorković, Pribičević i drugi) izdaje almanah »NARODNA MISAO«

u kome su propovijedali potpuno narodno jedinstvo južnih Slavena. U njemu je bilo prikupljeno mnogo izjava najuglednijih Hrvata i Srba o narodnom jedinstvu. Poslije toga ovaj dio omladine okuplja se oko nedjeljnog lista »Narodna Misao« koji je uređivao Fran Potočnjak. Ona je stavljala na svoju zastavu Strossmayera, Račkog, Daničića i Nodila, a 1900. žestoko istupa protiv klerikalizma. Tada, kada je u Hrvatskoj nastupilo političko mrtvilo omladina zbija svoje redove. Naime, godine 1901. opozicija je u hrvatskom saboru pala na 13 mandata (od toga 2 frankovca), a inteligencija je na nesadržajan način, ali uz mnogo pompe, proslavila 400-godišnjivu prvog hrvatskog pjesnika Marka Marulića. To je dalo povoga »ujedinjenoj omladini« da istupa pred javnost s brošuram »PORAZ I SLAVLJE«. Ova brošura je sadržavala osnov REALNOG NARODNOG PROGRAMA: »Hrvatsko-ugarska nagodba nije i ne može biti narodni program, kako to tvrdi narodna stranka, a mjesto negacije zahtijevamo vršenje dobrih odredaba nagodbe i postepeno proširivanje autonomnih prava Hrvatske. Umjesto negacije Srba koju propagiraju pravaši, tražimo bolje međusobno razumijevanje između Hrvata i Srba, a mjesto da tražimo krivce neslozi, nastojmo o tome kako ćemo izgladiti opreke. Klerikalizmu stavljamo nasuprot slobodu uvjerenja i slobodu misli. Borba za financijsku samostalnost Hrvatske treba da se vodi radom oko ekonomske samostalnosti naroda. Naprednom prosvjetom treba da dođemo do naprednih kulturnih jedinica u narodu.«.

U tu svrhu je napredna omladina učestvovala 12. I 1902. godine na velikoj skupštini hrvatskih opozicionih stranaka na kojoj se fuzionirao veći dio pravaške stranke sa neodvisnom narodnom strankom. Od tada ova realistička omladina istupa kao posebna stalna skupina koalirane opozicije i počinje izdavati u Zagrebu »HRVATSKU MISAO« koja razvija ekonomski i kulturni program, propovijeda politički realizam, hrvatsko-srpsku slogu i zajedničku saradnju svih narodnih elemenata na području narodne obrane, odupiranje klerikalizmu i provođenje demokratizma. Realistička omladina počinje utjecati na fizionomiju opozicionih listova »OBZOR«, »NARODNA OBRANA«, »NOVI LIST«, a od 1903. godine i na list srpske samostalne stranke »NOVI SRBOBRAN«. Ona je osudila protusrpske demonstracije u septembru 1902. u Zagrebu i kasnije imala velikog udjela u srpskoj samostalnoj stranci. 29. I 1903. godine realistička omladina je na skupštini opozicionih stranaka i grupa pri stupila fuziji i stvaranju nove stranke HRVATSKE STRANKE PRAVA.

- ⁹ O politici stranke prava vidi detaljnije u navedenim djelima V. Bogdanova, J. Šidaka, te Mirjane Gross: u djelu Osnovni problemi pravaške politike 1887.—1887. u Historijskom zborniku, Zagreb, 1962. str. 61—120.
- ^{9a} Narodna stranka u svom sastavu imala je »Srpski klub«. On je predstavljao režimsko središte srpske buržoazije koja se nalazila u službi Khuena, a koja je u saboru predstavljala neznatan postotak srpskog naroda u Hrvatskoj i Slavoniji. Zvanični organi narodne stranke bili su »Narodne Novine«, zagrebački njemački list »Agramer Zeitung«, osječki list »Die Drau« i još neki manji lokalni listovi.
- ¹⁰ Mirjana Gross: Vladavina hrvatsko-srpske koalicije 1906—1907. Beograd, 1960., str. 5—22; Ante Malbaša: Hrvatski i srpski nacionalni problemi u Bosni za vrijeme režima Benjamina Kallaya, Osijek, 1940. str. 81—84.
- ¹¹ O ekonomskom stanju Hrvatske i Slavonije vidi suvremene izvore: Narodna Obrana, 194 (27. VIII 1903., str. 2 i broj 189) 1. IX 1903., str. 2; Novi Srbobran od 9. IV 1903., str. 3—»Seljenje iz Hrvatske i Slavonije«. O teškom ekonomskom stanju srpskog seljaštva u okolici Daruvara vidi Srbobran, br. 176 (17. VIII 1903., str. 3. O ekonomskom stanju i prodoru stranog kapitala vidi djela: Joso Lakatoš: Industrija Hrvatske, Zagreb, 1924., — uvodni dio, Opći pregled industrije Hrvatske i Slavonije, str. 7—16, te F. Čulinović: Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX i XX stoljeća, Zagreb, 1953., str. 22—25, O ekonomskom stanju do početka XIX st. — 1918.
- ¹² Narodna Obrana 1/1. I 1903., str. 1, 2-Pogled u natrag
- ¹³ Ibidem str. 2, te Mirjana Gross: Narodni pokret u Hrvatskoj 1903., Historijski pregled br. 1, Beograd, januar 1954., str. 16—23.
- ¹⁴ Narodna Obrana 1/1. I 1903., str. 3, Građani pazite na izborne listiće i reklamirajte svoje pravo.
- ¹⁵ Narodna Obrana 3/4. I 1903., str. 1, Izborna pravo. O načinu izbora za Khuenove vladavine i o situaciji uoči narodnog pokreta vidi djelo V. Bogdanova His-

storija političkih stranaka u Hrvatskoj, Zagreb, 1958., str. 715—728 i Hrvatski narodni pokret 1903/4, Zagreb, 1961., str. 5—6 i 81—82. Sve do 1910. u Hrvatskoj je bio na snazi Izborni zakon, po kome pravo glasa ima samo 2% cjelokupnog stanovništva Hrvatske. Praktički za sve to vrijeme 98% naroda u Hrvatskoj je politički obespravljeno. Još i na izborima 1908. godine pravo glasa imat će samo 48.562 birača, dok je ukupan broj stanovništva u Hrvatskoj iznosio 2.500.000. Dakle i dalje je postojao izborni cenzus.

¹⁶ Narodna Obrana 9/13. I 1903., str. 1

¹⁷ Narodna Obrana, 13/17. I 1903., str. Još nešto pred skupštinu hrvatske oporbe.

¹⁸ Narodna Obrana 16/21. I 1903., str. 1, »Danova« sudbina. U članku se kaže da je 19. VII 1908. godine izašao u Osijeku prvi broj »Die Drau«, Glasilo za politiku i narodno gospodarstvo. U skupštinskom pokretu 1903. godine kao izrazito režimski list vodi borbu protiv pokreta. List je izlazio punu 61 godinu, a prestao 1929. godine. 1902. godine u Osijeku je izlazio drugi režimski list »DAN«. To je bio unianistički list za politiku, narodno gospodarstvo i književnost, a izlazio je triput sedmično. Prestao je izlaziti 19. I 1903. na radost cijele opozicije što je Narodna Orana zabilježila s posebnim zadovoljstvom.

Hrvatski opozicioni krugovi u Osijeku (dr Neuman, dr Pinterović, dr Bedenić i dr Cepelić) 1902. godine osnovali su Prvu hrvatsku dioničku tiskaru u kojoj se štampala »Narodna Obrana« kao dnevni list, kojoj je urednik postao eminentni političar mlađe generacije, dr Lorković. On je svojim radom udario temelje hrvatskom narodnom pokretu u Slavoniji na principu realističke politike i zajedničke borbe Hrvata i Srba protiv strane dominacije. V. J. Bösendorfer Povijest tipografije u Osijeku, građa za povijest književnosti Hrvatske, knjiž. XIV, Zagreb 1939., str. 38—144. broju 1/3. 1903.

^{18a} Nije na odmet registrirati što je »Dan«, bilježio januarskih dana 1903. U svom broju 1/3. I 1903., str. 3 objavio je članak — »Novi Srbobran«. Ističe, da je Novi Srbobran glasilo srpske samostalne stranke u Hrvatskoj, koja je zastupljena priličnim brojem zastupnika na srpskom narodno-crkvenom saboru. List je počeo izlaziti s novom godinom, a iznosi poznati program srpske samostalne stranke. »Dan« konstatira da se list »čitavim svojim političkim i narodno-kulturnim programom odvajava od srpskog pučanstva zemlje, zastupanog njegovim zakonitim zastupnicima u hrvatskom saboru, kao sastavnim dijelom narodne stranke. »U istom članku »Dan« se brine ov hrvatsko-srpskom sporazumu na koji on mađaronski gleda, tj. da se može osvariti samo u okviru Khuenovog režima. »Dan« u svom broju 4/10. I 1903., str. 1 donosi članak pod naslovom »Više srdačnosti i otvorenosti« u kome se konstatira izlaženje »Novog Srbobrana«, kao i da srpska samostalna stranka nema ni jednog zastupnika u hrvatskom saboru, ali da je slavila pobjedu na posljednjem narodno — crkvenom saboru. Dalje hvali khuenovštinu i ističe Vasu Đurđevića, mađarona koji je za tobožnje jedinstvo, naravno u okviru narodne stranke i Srpsko kluba, dok samostalnu stranku osuđuje. Ovdje nije potreban naročiti komentar.

¹⁹ Narodna Obrana 23/29. I 1903., str. 1, Hrvatska opozicija.

²⁰ Narodna Obrana 25/31. I 1903., str. 1, 2. Skupština hrvatske opozicije; Sabrana djela A. Radića, tom V, str. 29

²¹ Ibidem: navedeni list i djelo.

²² Narodna Obrana 26/1. II 1903., str. 1, 2, Nova stranka — novi red.

Narodna Obrana 26/4. I 1903., str. 3, »Slavonische Presse« u školi kod »Drave«.

²⁴ Narodna Obrana br. 46 i 47/26. i 27. II 1903., str. 1, 2, Renuncij ugarske kraljevske deputacije.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Narodna Obrana 55/8. III 1903., str. 2, Prosvjetni miting Opozicioni hrvatski list »O B Z O R« i srpski »NOVI SRBOBRAN« bilježili su sva politička kretanja koja su prethodila skupštinskom pokretu, pa će nakon što opet dobije svoju fizionomiju ovi listovi, kao i Narodna Obrana, otvoriti posebnu rubriku, Skupštinski pokret, odnosno Skupštine u Hrvatskoj.

²⁷ Narodna Obrana 59/13. III 1903., str. 1, 2, Pučka skupština u Zagrebu. Obzor je u svom broju 57/11. III 1903., str. 1 u članku Današnje skupštine istakao da su skupštinu organizirali svi opozicioni elementi i da uz hrvatske opozicione stranke učestvuju i socijaldemokrati što nije slučaj u Mađarskoj. Obzor na-

- javljuje i osječku pučku skupštinu za 22. III 1903. Novi Srbobran je u svom broju od 13. III 1903. pod naslovom Javna skupština — za financijsku samostalnost i protiv obranične osnove — istakao da je na skupštini u Zagrebu najviše bio zastupljen radnički, zatim srednji građanski i đачki stalež.
- 28 Narodna Obrana 61/15. III 1903., str. 1, 2, Za pučku skupštinu u Osijeku.
- 29 Narodna Obrana 62/17. III 1903., str. 3, Velika pučka skupština u nedjelju zabranjena.
- 30 Ibidem.
- 31 Ibidem, str. 3, Pred pučku skupštinu u Osijeku.
- 32 Narodna Obrana 63/18. III 1903., str. 1, Zabranjena skupština, str. 2 Iznimno stanje.
- 32a Tih dana OBZOR je u svom broju 67/23. III 1903., str. 1 u rubrici Skupštine u Hrvatskoj istakao da je cijelu Hrvatsku i Slavoniju zahvatio val pučkih skupština, kao i da vlasti skupštine zabranjuju, a mase odgovaraju demonstracijama. Posebno je list istakao demonstracije u Osijeku 22. III 1903. U istom broju Obzora objavljen je članak »Buntovnički pokret u Hrvatskoj« Tako naime mađarske novine nazivale skupštinski pokret u Hrvatskoj. Međutim, konstatira Obzor, svoje skupštine u Mađarskoj koje se bore za slična prava prema Austriji, krste rodoljubivim skupštinama. Iz ovoga slijedi zaključak, da mađarska buržoazija i plemstvo prema pitanjima slobode Hrvatske i Slavonije, imaju kolonijalistički stav nepriznavajući narodna zahtijevanja skupštinskog pokreta. Prema Beču postavljaju svoje nacionalne zahtijeve, dok prema drugim narodima postupaju imperijalistički i krajnje reakcionarno.
- 33 Narodna Obrana 67/22. III 1903., str. 2, Pouzdani sastanak.
- 34 Narodna Obrana 68/24. III 1903., str. 1, 2 i 3, Nedjeljna manifestacija, Nedjeljni događaji.
- 35 Vidi o. c. u bilješci 3. i 7.
- 36 Narodna Obrana 68/24. III 1903., str. 3, Buntovnik
- 37 Narodna Obrana 69/25. III 1903., str. 2, 3, Radnička skupština, Socijalista i gradski kapetan; V. Korać: Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, knjiga I, Zagreb, 1929., str. 166—169.
- 38 Narodna Obrana 72 29. III 1903., str. 3, Demonstranti.
- 39 Vid Narodna Obrana 69/25. III 1903., str. 3, Vojnici-demonstranti.
- 40 Ibidem, str. 3, »Die Drau« bjesni
- 41 Vid Vijesnik županije virovitičke, br. 10/15. V 1903., str. 1, 2.
- 42 Narodna Obrana br. 71/28. III 1903., str. 1, Pučke knjižnice.
- 43 Narodna Obrana 76/3. IV 1903., str. 1, Narodi i vlada.
- 44 Narodna Obrana 70/27. III 1903., str. 2, Zabrana pučke skupštine u Brodu. Zagrebački OBZOR 69/26. III 1903., str. 1 u rubrici Skupštine u Hrvatskoj, zabilježio je događaje o brodskoj skupštini. U članku se kaže, da je skupština u Brodu prijavljena za nedjelju, tj. 30. III 1903., ali da su sazivači primili odluku gradskog poglavarstva o zabrani. U istom broju, str. 2 kaže se: »Sudeći po bjesnilu »Drave« i bijelim praznim stupcima »Narodne Obrane« u Osijeku je zabrana pučke skupštine urodila veoma dobrim plodom... i zato »Drava« naziva osječko stanovništvo najprostijim imenom, moralnim propalicama, fukarama, glupom masom itd.
- 45 Narodna Obrana 72/29. III 1903., str. 3, Pučke skupštine u Hrvatskoj.
- 46 Svi listovi koji su izlazili u Hrvatskoj donosili su i izvještaje strane štampe o skupštinskom pokretu. Tada su izlazili ovi listovi: *OBZOR*, *HRVATSKA MISAO*, *NARODNA SLOBODNA RIJEČ*, (Organi napredno omladine); *NARODNA OBRA*NA i *NOVI SRBOBRAN* — također organi napredne mlade generacije; *SLOBODNA RIJEČ*, organ socijalne demokracije, *HRVATSKO PRAVO*, organ »čiste« stranke prava, *GLAS NARODA*, organ kršćanskih socijalista, *NARODNE NOVINE*, *AGRAMER ZEITUNG*, *SLAVONISCHE PRESSE*, službeni organi. U Dalmaciji su izlazili: *NARODNI LIST*, *JEDINSTVO*, *HRVATSKA KRUNA*, *NOVI LIST* i drugi.
- 47 Narodna Obrana 82/10. IV 1903., str. 2, Skupštine u Hrvatskoj.
- 48 Narodna Obrana 74 1. IV 1903., str. 1, Krivo shvaćeni nalog. Događaj koji je u Zagrebu izazvao demonstracije u povodu isticanja mađarskog natpisa zabilježio je OBZOR 71/28. III 1903., str. 2, Jučerašnje demonstracije. Ističe se da su demonstranti izvikivali parole: »Abcug Mađarima i Mađaronima«, »Živjela financijska samostalnost, živjela sloboda štampe« itd.

- ⁴⁹ Narodna Obrana 85/15. IV 1903., str. 2, Đakovački demonstranti pred sudom.
- ⁵⁰ Narodna Obrana br. 102/5. V 1903., str. 5, Odsuđeno uredništvo. Valja napomenuti da je radnička klasa Osijeka, kako smo vidjeli, uzela znatnog učešća u martovskim demonstracijama — Istovremeno ona je na svojim radničkim skupštinama davala također otpor režimu. Tu su važnu ulogu imale prvomajske manifestacije. Tako su 1903. godine Ivan Kolarić, pekarski obrtnik i Stjepan Turković, stolarski pomoćnik prijavili gradskom poglavarstvu da će 1. maja u 10 sati prije podne održati u jednoj gostionici javnu pučku skupštinu sa dnevnim redom: »Značaj 1. maja« Organizatori su predviđali manifestacije nakon skupštine, ali su one zabranjene, dok je sastanak dozvoljen i održan. O tome vidi Narodnu Obranu 86/16. IV 1903., str. 3, Zabranjen radnički ophod.
- ⁵¹ Narodna Obrana 109/13. V 1903., str. 2, Nemiri po Hrvatskoj i Slavoniji.
- ⁵² Narodna Obrana 110/14. V 1903., str. 2, Nemiri po Hrvatskoj i Slavoniji.
- ⁵³ Narodna Obrana 112/16. V 1903., str. 2, Nemiri po Hrvatskoj i Slavoniji.
- ⁵⁴ Ibidem
- Narodna Obrana 116/21. V 1903., str. 3, Nemiri u Hrvatskoj.
- ⁵⁵ Narodna Obrana 116/21. V 1903., str. 3, Nemiri u Hrvatskoj.
- ⁵⁶ Narodna Obrana 95/26. IV 1903., str. 3, Uzničke uspomene.
- ⁵⁷ Narodna Obrana 120/27. V 1903., str. 3, Nemiri u Hrvatskoj, Novi Srbobran u svom broju od 30. V 1903. objavio je članak na prvoj stranici — O sporazumu hrvatskih i srpskih đaka. U njemu se ističe, da je srpska omladina pratila od početka sa simpatijama pokret hrvatskog naroda u čemu je naišla na zajednički jezik s hrvatskom i srpskom studentskom omladinom u Beču i Pešti. U tu svrhu i srpski listovi: »Novi Srbobran«, »Branik«, »Zastava«, »Dubrovnik« i »Srpski Glas« stali su na stranu hrvatskog narodnog pokreta. Ova akcija srpske omladine došla je do punog izražaja na zagrebačkoj majskoj skupštini 25. V gdje je utanačen sporazum hrvatske i srpske omladine. U Beču je 6. juna 1903. održana skupština srpske i hrvatske akademske omladine (Vidi Novi Srbobran 144) 9. VI 1903., Obzor 155 (10. VI 1903.). O politici mlade generacije prema jedinstvu Hrvata i Srba vidi bilješku br. 8.
- ⁵⁸ Pregledanjem suvremenih izvora o spomenutom sporazumu u Osijeku iz 1885. godine navodimo neka zapažanja. Pozor br. 260/12. XI 1885. str. 2 objavio je članak »Naši dopisi«. U njemu se ističe da su u Osijeku 5., 7. i 9. novembra održani izbori za gradsko zastupstvo — Na izborima su učestvovali: narodna stranka (Khuenova), neodvisna opozicija, pristaše njemačke stranke, stranka prava i druge. Navode se izabrani predstavnici u gradsko zastupstvo, da bi se na kraju istakla hrvatsko-srpska sloga«... Osim ovih izabrani su jošte i Franjo Smidt ml. i Ilija Penjić, pristaše stranke prava, te od braće Srba Vaso Muačević kao čovjek vrlo razvijen, strukovno izobražen i prijatelj sloge Hrvata i Srba, no jer su se neke nekorektnosti od strane izborne komisije dogodile, bit će bez dvojbe ponovni izbori za ovu trojicu, koji će za cijelo velikom većinom glasova izabrani biti. Osobitog uvažanja vrijedno je, štov se je ove godine srpsko-hrvatska sloga pokazala, te su uslijed iste izabrani g. Smidt ml., Penjić i Muačević. Taj početak sloge mogao bi dobrim plodom uroditi«.
- Istovremeno režimski organ »Die Drau« u svojim brojevima 91/8. XI 1885., str. 2, br. 92/12. XI 1885., str. 2 i 99/19. XI 1885., str. 2 sa negodovanjem i pun žučii govori o ujedinjenu opozicije hrvatske i srpske uz radovanje dato treba što prije razbiti.
- ⁵⁹ Narodna Obrana 178/6. VIII 1903., str. 3, Kongres hrvatskih, slovenskih i srpskih abiturienata u Splitu.
- ,1/h evöojč93k
- ⁶⁰ Narodna Obrana 181/10. VIII 1903., str. 1, Izjava novog bana. Khuen je nakon odlaska iz Hrvatske postavljen za ministra predsjednika u Mađarskoj, ali je na tom položaju bio svega 40 dana.
- ⁶¹ Narodna Obrana 185/14. VIII 1903., str. 2, »Die Drau« za — slogu opozicije
- ⁶² Narodna Obrana 192/25. VIII 1903., str. 2 Skupština u Virovitici.
- ⁶³ Narodna Obrana 193/26. VIII 1903., str. 2, Buntovni spisi pred sudom.
- ⁶⁴ Narodna Obrana 209/15. IX 1903., str. 3, »Nova« era!
- ⁶⁵ Narodna Obrana 213/19. IX 1903., str. 1, 2, Skupština u Valpovu zabranjena.
- ⁶⁶ Narodna Obrana 257/10. XI 1903., str. 1, Velika narodna skupština u Valpovu.
- ^{66a} Ibidem.
- ⁶⁷ Vijesnik virovitičke županije, br. 22/15. XI 1903., str. 3.

- 68 Narodna Obrana 260/13. XI 1903., str. 1, 2, Velika narodna skupština u Donjem Miholjcu.
- 69 Narodna Obrana 260/13. XI 1903., str. 2, Sa hrvatskog sveučilišta. Tih dana OBZOR br. 275/10. XI 1903., str. 1. objavio je članak — »Složni u političkoj zrelosti«. Članak je napisao Stjepan Radić u kome je govorio o slozi Hrvata i Srba. Isticao je da se Hrvati u postojećoj situaciji trebaju boriti za suradnju s drugim narodima protiv vanjskog neprijatelja, protiv »DRANG NACH OSTEN«, a u tom smislu se dosta napravilo. Zbog toga Radić kaže: »Kad smo tako učinili razum korak u vanjskoj politici, bilo je prirodno, da ga učinimo i u unutrašnjoj, kad uvidjesmo da Talijani nisu naši dušmani, nego tek protivnici, i to na čistoj liniji, onda si logično priznasmo i to, da Srbi kao naša najbliža narodna braća u opće ne mogu biti naši dušmani, dapače kad se stvar zrelo prosudi ni naši protivnici. I kako smo za Talijane priznali potrebu zajedničke obrane protiv germanizma, tako nam je sinulo, da je sa braćom Srbima moguće i zajednički rad na svim područjima narodnog života«.
- 70 Narodna Obrana 261/14. XI 1903., str. 2, Pouzdana skupština u Oriovcu.
- 71 Narodna skupština 262/16. XI 1903., str. 1, Narodna skupština u Novoj Gradiški.
- 72 Novi Srbobran 144/9. VI 1903., str. 1, Poslije dvadeset godina.
- 73 Narodna Obrana 261/14. XI 1903., str. 4, Srpska skupština u Osijeku; 263/16. XI 1903., str. 2. Javna narodna skupština u kome se ističe da će skupština srpske samostalne stranke biti održana u Osijeku, 23. XI 1903.
- 74 Narodna Obrana 263/17. XI 1903., str. 1, Osvrt na narodne skupštine; i govor Lazara Teodorovića održan na osječkoj skupštini, vidi bilješku 79.
- 75 Narodna Obrana 265/19. XI 1903., str. 2, Zašto se kod nas ne priređuje narodna skupština, dopis iz Vukovara. »Sriemske novine«, režimski vukovarski list uopće nije zabilježio ovaj događaj, kao ni bilo koji događaj skupštinskog pokreta. Naprotiv u jednom svom broju početkom VII mjeseca ističe da »će era Khue-na Hedervaryja ući u historiju kao blistava prošlost. »Isti stav su imali svi službeni listovi.
- 76 Narodna Obrana 265/19. XI 1903., str 2.
- 77 Narodna Obrana 285/14. XII 1903., str. 3, Pučke skupštine u Hrvatskoj. U članku se kaže, da je u Vukovaru 9. XII 1903. održan pouzdanički sastanak u pučkoj skupštini. Sličan sastanak je održan već 2. XII kod dr Landenbacha. Na pouzdanom sastanku 9. XII bilo je 80 delegata iz Vukovara i okolice. Za predsjednika bio je izabran upravitelj vukovarske župe Ađuta Špaček. Dr Palaček je govorio o potrebi održavanja skupštine. Na kraju je zaključeno da se pučka skupština održi 29. XII 1903. u vrtu gostione k Lavu, a na skupštini će se raspravljati o ovim pitanjima:
1. O financijskoj i gospodarskoj samostalnosti
  2. O ustavnim pravima, naročito o izborima
  3. O slobodi štampe, sastajanja i udruživanja
  4. O sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom
  5. O pučkoj prosvjeti
  6. O sporazumu Hrvata i Srba oko postizanja zajedničkih ciljeva
- O zabrani ove predviđene skupštine vidi Narodnu Obranu 1/2. I 1904., str. 1, 2.; Glasovi pobunjenog Sriema, Protiv zabrane vukovarske skupštine.
- 78 Narodna Obrana 268/23. XI 1903., str. 2, Srpska skupština.
- 79 Narodna Obrana 269/24. XI 1903., str. 2, Skupština srpske samostalne stranke.
- 80 Ibidem, str. 2.
- 81 Ibidem, str. 2, O politici građanskog vodstva narodnog pokreta 1903., o njegovom oportunističkom stavu prema njemu svih društvenih slojeva i klasa, vidi djelo V. Bogdanova »Hrvatski narodni pokret 1903/«, napose dokumente koji se odnose na Slavoniju, a to su ove stranice: 12, 25, 41, 52, 54, 85, 99, 104, 121, 127, 133, 134, 147, 177, 199, i 280.
- 82 Novi Srbobran 256/26. XI 1903., str. 1, Skupština srpske samostalne stranke u Osijeku.
- 83 Narodna Obrana 270/25. XI 1903., str. 1, Hrvatsko-srpski sporazum. Kada se u spomenutom članku spominju septembarski događaji u Zagrebu 1902. misli se na pograme protiv zagrebačkih Srba koje su incenirali frankovci. Hrvatsko-srpski sporazum kao i spomenuti članak Narodne Obrane registrovan je i NOVI SRBOBRAN od 28. XI 1903., str. 1, Sporazum Srba i Hrvata.
- 84 Ibidem, N. Obrana 270, str. 1.
- 85 Ibidem.

- ⁸⁶ Narodna Obrana 272/27. XI 1903., str. 1, Skupština kotara požeškog. Ovu skupštinu registrirao je i OBZOR 272/27. XI 1903., str. 1, pod naslovom Narodna skupština u Požegi. Ističe da je na skupštini prisustvovalo 5—6000 požeških građana, a najviše je bilo iz okolnih sela i cijele Požeške kotline. Ističe se da ova skupština spada među naveće narodne zborove. Govornika je bilo više. Obzor posebno ističe izlaganje dr Bože Vinkovića koji se zalagao za konstruktivnu borbu protiv mađarona uz čvrstu suradnju Hrvata i Srba. On je tada rekao ovo: »No nevolja je naša to, što smo živjeli u zavadi s rođenom braćom Srbima. Zemlja je koja nas hrani ista nam, isti jezik isti običaji, ista prošlost i budućnost, a mi se koljemo! On je istakao misao da se Hrvati i Srbi moraju zajednički boriti, braniti narodnu misao i domovinu Hrvatsku i Slavoniju.
- ⁸⁷ Narodna Obrana 272, str. 2 i 273/28. XI 1903., str. 1, Dojmovi sa požeške skupštine.
- ⁸⁸ Narodna Obrana 272/27. XI 1903., str. 2, Pučka skupština u Đakovu. Nastavak u N. Obrani br. 273, str. 1, 2. OBZOR 274/30. XI 1903., str. 1; člankom Tri narodne skupštine u Đokavštini, ističe da je 25. XI održana pučka skupština u Đakovu na kojoj su učestvovali pored Hrvata i Srbi, Mađari i Nijemci. Na zboru je govorio Stjepan Radić, tajnik hrvatske stranke prava o političkim prilikama u kraljevini Hrvatskoj. Na zboru je održao značajan govor Cepelić, đakovački župnik koji je govorio o hitnosti borbe protiv mađarona, za slogu Hrvata i Srba i drugih naroda. U vezi s tim je rekao »Da ste zdravo i vi braćo Srbi! Dobro nam došli i Vi. Ta i vi ste kost od kosti naše, sreća vaša, naša je sreća, naša propast i vaša propast. Ja imam pravo tako da govorim jer sam u dva puta, a u času teške kušnje imao zgrade gledati, kako kao stiena uza sve prigovore stojite uz »šokačkog« popa. Srce vas nije ni varalo (Odobrovanje). »Na sličan način pozdravio je i druge narode. U smislu hrvatsko-srpskog sporazuma govorio je na tom zboru i Stjepan Radić, kao i u Semeljcima i Gorjanima.
- ⁸⁹ Narodna Obrana 273/28. XI 1903., str. 3, Skupština u Gorjanima.
- ⁹⁰ Narodna Obrana 275/1. XI 1903., str. 1, Pučka skupština u Semeljcima.
- ⁹¹ Virovitičku skupštinu zabilježio je detaljnije OBZOR 272/27. XI 1903., str. 1, Pučka skupština hrvatske stranke prava. Objavljujemo izvode iz ovog članka. Prije tri mjeseca održana je prva pučka skupština, a 26. XI održana je druga javna skupština. Dogovoru je za nju prisustvovalo 160 građana, a predsjedavao je župnik Domitrović. Između ostalog bilo je pretresano pitanje sporazuma Srba i Hrvata koji je u virovitičkom mješovitom izborom kotaru osobito bilo aktualno. U govorima prisutnih isticana je osobita neophodnost, što bržeg sporazuma sa Srbima, a u tom pravcu usmjerena je jednoglasno i rezolucija koja će biti sutra iznesena pred javnu pučku skupštinu. »Ovom dogovoru je prisustvovao među ostalim i paroh iz BOROVE, vel. gospodin Veljko Lukić, član srpske radikalne stranke, koji je u više navrata uzimao riječ i isticao veliku potrebu zajedničkog rada Srba i Hrvata«.
- Sutradan u jedan sat poslije podne održana je u općinskoj kući javna pučka skupština uz prisustvo 1.500 ljudi, mnogo više nego na prvoj skupštini. Kao gosti bili su na skupštini i seljaci Srbi njih oko 100 na čelu sa borovačkim parohom Veljkom Lukićem.
- Na ovom skupu o hrvatskoj stranci prava govorio je dr Heimrl. Istakao je kako je 1894. došlo u stranci do rascijepa, a o potrebi hrvatsko-srpske suradnje »Neki« »čisti« (misli se na čistu stranku prava, primjedba pisca) prekidali su ondje govornika, ali je narod pristajao uz govornikovo razlaganje i s oduševljenjem primio slijedeću rezoluciju: Hrvatski narod sakupljen na javnoj pučkoj skupštini u Virovitici, izražava svoje uvjerenje središnjem odboru hrvatske stranke prava, te osjećajući živu potrebu što skorijeg sporazuma i složna rada s braćom Srbima, živo želi da središnji odbor hrvatske stranke prava povede o tom pitanju pregovore s oporbenim srbskim strankama u Hrvatskoj. »Ovakvu političku podršku dali su i drugi, kao spomenuti paroh V. Lukić kitnjastim govorom o neophodnosti sporazuma Hrvata i Srba.
- ⁹² Narodna Obrana 276/2. XII 1903., str. 1, Narodna skupština u Oriovcu.
- ⁹³ Narodna Obrana 277/3. XII 1903., str. 1, Skupštinski pokret.
- ⁹⁴ Ibidem. Vodstvo je bilo oportunističko, ali mase nisu.
- ⁹⁵ Narodna Obrana 278/4. XII 1903., str. 1, Pučka skupština u Brodu.
- ⁹⁶ U radu hrvatskog sabora registrirane su pučke skupštine u Slavoniji 1903. go-

dine. O njima nalazimo podatke u Stenografskim zapisnicima sabora (1901—1906.) Tako dr Dragutin Neuman i dr Vladimir Kovačević iz Osijeka, kao izaslanici velike pučke skupštine u Valpovu podnijeli su saboru na ustavno uvaženje rezoluciju valpovačke skupštine (Stenografski zapisnici sabora, tom II, str. 299. Saborska sjednica od 15. XII 1903.). Nancini podnosi saboru na ustavno uvaženje zaključke skupštine u Semeljcima (Tom, II, str. 386, Saborska sjednica od 21. XII 1903.). Na istoj saborskoj sjednici podnesene su rezolucije skupština Đakova, Gorjana i Donjeg Miholjca. Dr Vatroslav Brlić podnio je rezoluciju pučke skupštine Broda na Savi na 66. Saborskoj sjednici od 22. XII 1903., Stenografski zapisnici sabora, tom II, str. 447.

- ⁹⁷ Narodna Obrana 293/23. XII 1903., str. 2, Narodna skupština u Sibinju.
⁹⁸ Narodna Obrana 296/29. II 1903., str. 1, 2, Javna pučka skupština u Ivankovu. Nastavak o ovoj u narednom broju Narodne Obrane.
⁹⁹ Vidi Narodnu Obranu 1904. godinu, prva tri mjeseca.

ОСВОБОДИТЕЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ В СЛАВОНИИ В 1903 ГОДУ

Венгрия старалась экономически и политически подчинить Хорватию, начиная с 1102 года. Вследствие опасности со стороны турок, Хорватия с 1527 года была связана с габсбургской монархией. Эти два момента, как и позднейшие междугосударственные договоры, имели многозначительные последствия. Таким образом Хорватия очутилась в двойной зависимости от Будапешта и Вены. Вследствие этого вся прогрессивная политическая мысль в Хорватии направляется на борьбу против Будапешта и Вены. Это особо выявляется во время национального пробуждения в XIX столетии и образования буржуазных политических партий. Эта борьба была усилена в начале XX столетия, так как венгерский и австрийский империализм становился со второй половины XIX столетия до начала XX все более интенсивным.

Венгерский империализм достиг своей кульминации при подписании Хорватско-венгерского соглашения 1868 года. В силу этого соглашения Хорватия была поставлена в экономическую и финансовую зависимость и усиленную эксплуатацию. Такое положение вызвало беспокойство в 1903 году, в результате двадцатилетнего правления Куэна Хедервари. Прогрессивная молодежь восстала против тяжелого положения Хорватии и Славонии, и ее действия начались в Загребе. 9 марта 1903 года молодежь созвала в Загребе в помещении «Кола» собрание, в котором было выставлено требование финансовой самостоятельности Хорватии и введения гражданских свобод. Было решено созвать 11 марта 1903 года митинг, на котором будут протестовать против венгерского господства, экономического и военного, и требовать гражданских свобод. Этим начинается освободительное движение в Хорватии в 1903 году. Это собрание вызвало большой интерес и в Славонии, преимущественно в Осиеке, в ее экономическом, культурном и политическом центре. Отсюда ширится освободительное движение в остальные места Славонии.

В первой фазе освободительное движение в Славонии охватывает период времени март, апрель, май. Первое собрание было назначено в Осиеке 22 марта 1903 года. Затем следовали созывы собраний в Броде, Пожеге, Вальпове, Джакове и в других местах. Однако эти собрания как и многие закрытые собрания, были запрещены правительством. До конца марта 1903 года в Хорватии и Славонии было созвано 16 народных собраний. До 10 апреля 1903 года в Славонии были созваны открытые собрания в следующих местах: в Осиеке, Новой Градишке, Пожеге, Джакове и Илоке, а закрытые собрания в Осиеке, Пожеге и Джакове. До тех пор в Хорватии было созвано 47 открытых или закрытых собраний, которые солидаризировались с резолюцией загребского собрания. Однако, все они были запрещены кроме загребского, а 7 апреля и собрания в Карловце. Запрещенные и закрытые собрания были в Осиеке, Пожеге, Оточце, Вараждине и в Сенье.

Как раз в это время усилилась мадьяризация вывешиванием мадьярских надписей на железнодорожных станциях и мадьярских флагов. Вследствие этого

дошло до кровопролития 11 апреля 1903 года в Запрешиче, до демонстраций в Загребе, Нашицах, Броде, Винковцах, Новой Градишке и в Осиеке. Все это должно было расшатать и без того шаткую систему Куэна и ускорить его падение.

Молодежь является носителем передовых стремлений. Начиная с мая 1903 года все больше чувствуется проявление деятельности прогрессивной хорватской и сербской молодежи в университетских центрах в Вене, Праге, Загребе, как и в других более маленьких городах. Она восстает против реакционной и консервативной политики правительственных политиков и консерваторов вообще, она ищет чего-то нового, а это то, что родилось в освободительном движении. Это была общая реакция молодежи во всех югославских странах против реакционных режимов (Сербия и Черногория) или иностранного господства (Македония, Босния и Герцеговина, Хорватия и Воеводина). Хорватская и сербская молодежь в Хорватии и Славонии считает, что успешная борьба против австро-венгерского господства может вестись лишь совместной борьбой и единодушием сербов и хорватов.

В народном движении 1903 года в Славонии имели главную политическую роль две гражданские партии: хорватская партия права и сербская самостоятельная партия. Роль последней была связана со вторым периодом освободительного движения.

Важно упомянуть, что низшее католическое и православное духовенство приняло значительное участие в освободительном движении, в то время как со стороны высшего духовенства были только единичные выступления. Католическая печать Славонии того времени вообще не публиковала события 1903 года.

Народное движение 1903 года в Славонии было составной частью хорватского народного движения и имело большое значение для всей народной и общественной жизни. Оно подняло народный дух и гордость, усилило сознательность всенародной солидарности; пробудилось сознание о необходимости конституционных и демократических свобод, равно как и идея народного единства сербов и хорватов. Это означало освежение общественной жизни новыми людьми и новыми идеями. Народное освободительное движение 1903 года восстало против мадьярского владычества, против империализма, а добивалось осуществления самостоятельности Хорватии и Славонии, введения гражданских свобод, уединения Далмации с Хорватией и единения хорватов и сербов.

NARODNA OBRANA

Prva, drugi dan u jutro osim ponedjeljka i dana uz blagdana.
Predplata upravo za mjesetne predplatnike sa dostavom u knu
na cijelu godinu 24 K, na pol godine 12 K, na četvrti godinu 6 K,
a mjesечно 2 K. Za vanjske predplatnike isto toliko. Jedini broj
stoji 12 kura.

Oglašne prema upravi, a plaćaju se po usporednoj tarifi u Osniku.
Za oglaš, kop se više puta svršuju, daje se razmjerni popust.
Za prevadivanje oglašna plaća se vanjski pristojba.

Reklamacije prema izdavaču, a predplata i reklamiranje gdje dostave
ista uprava „NARODNE OBRANE“ u Osniku, god. grad. Zbog trg
br. 4. Za otkazivanje reklamiranja se plaća se na pošti uzbu.
Neprihvaćena se pisma se primaju. Reklamacije se uz vraćaju. Telefonska
brojeva br. 121.

Br. 68.

Osijek, utorak 24. ožujka 1903.

God. 2.

Poziv na predplatu.

Na 1. dan travnja o. g. počinje nova predplata na naš list.

Molimo ukjučno čitatelja „Narodne Obrane“, da nas u patriotskom namenu nastojanja predplatom „Narodne Obrane“ podupre.

Cijena je lista za Osiček i tuzemstvo:
na cijelu godinu . . . . . 24 K.
„ pol godine . . . . . 12 „
„ četvrti „ . . . . . 6 „
„ jedan mjesec . . . . . 2 „

Za inozemstvo i krajevno više za svaki mjesec. Predplatnika, koji stanaju u mjestima, gdje pošte ne ima, molimo, da nam osim obitavališta svega naznače i adresu pošte.

Kupnja „Narodne Obrane“.

Modjeljna manifestacija.

Da su u nas prilike bar iole normalne, mi bismo danas na ovom mjestu mogli izvijestiti o rezultatu pučke skupštine, što se je imala održati na poziv uglednih naših sugrađjana prošle nedjelje u prilog financijalne samostalnosti Hrvatske i Slavonije. Naše je gradsko poglavarstvo međutim slutilo, da bi i svojim brojem i svojim zaključcima takova skupština mogla biti samo izraz ogorčenosti nad današnjim stanjem naše otačbine, izraz nepovjerenja vladajućim krugovima i izraz privrženosti radu hrvatske oporbe u Osičku.

Zato je mogao biti zabranjen i pouzdani sastanak, koji je sazvan na prošlu nedjelju sa istom svrhom, koju je imala pučka skupština. Zabrana pouzdanoga sastanka ne samo da je isto tako neopravdana, kao zabrana pučke skupštine, nego je s tim gori i teži udarac za naš ustavni i politički život, što su pouzdani sastanci p o s l j e d n j e u s t a v n o s r e d s t v o, kojim se građani mogu poslužiti, da daju izražaja svojoj volji. Mi smo na to sredstvo upozorili više puta, a naročito u posljednjem broju našega lista kao na posljednje utočište onih, koji hoće, da na dozvoljeni, zakoniti, ustavni način uložu svojju riječ za samostalnost naših financija.

Baš zato, što je taj jedini ustavni put upravo kao neko svetište onih, koji iz razloga političkoga razbora kao i iz razloga humanosti zaziru od sredstava

manje biranih, baš zato nismo očekivali, da će svemoćna ruka naših upravnih organa hitjeti, da nam i u to svetište zakrči put, ostaviv nas teško povriđene na ulici. Nu mi smo se prevarili, naše je pouzdanje u promišljenost naših upravnih organa bilo neopravdano. Tako bi bilo drugdje, ali u Osičku?

Na jednu zabranu uzsljedila je druga, a negodovanju se pridružilo ogorčenje. A na ovo kao da naši upravni organi nisu računali. Oni su po svoj prilici imali pred očima još onaj stari, mirni Osiček, koji je sa svime zadovoljan. A to je bilo pogriješno. Trebalo je pozornim okom pratiti, kako se potisnuta ustavna i narodna svijest u našem gradu diže a stari nehaj gubi pred novim, pomladujućim dahom slobodne hrvatske misli i riječi. Trebalo je osjetiti, da će svježina novoga duha zatreptati pred udarcima, koji mu se namijenjuju i da će oni njegovu snagu samo ojačati, jer se slomiti više ne da. To su prosvjedovale one tišine naših građjana, koje su jučer ponajprije pred zatvorenim lokalom, gdje se imao sastanak obdržavati, svojim mukom prosvjedovale proti zabrani i pokazale volju, da učestvuju u radu oko gospodarstvenoga boljka naše otačbine. To je posvjedočila i ona skladna i lepa manifestacija, koja je sledila nakon onoga mučkoga prosvjeda pred zatvorenim lokalom. Na drugom mjestu opisujemo tečaj te patriotske manifestacije, a ovdje moramo iztaknuti, da je ona bilo djelo onoga diela osječkoga gradjanstva, koje je voljno, da ozbiljno radi ne samo oko gospodarstvenoga i političkoga preporeda našega miloga grada, nego i cjelokupne naše otačbine. Dostojno i spontano dalo se tom manifestacijom izražaja narodnim osjećajima i narodnim simpatijama. Prvaci hrvatske opozicije bili su predmetom oduševljenih i srdačnih ovacija, a isto tako i naš list. Nigdje nije bilo povoda, da posreduje veća sila, jer mir nije bio poremećen. Tako može manifestovati svoju volju samo ozbiljno gradjanstvo, koje znajući sačuvati svoj mir i onda, kad zato treba duževne snage, daje oduška onomu, što ga nadahnjuje, podiže i oduševljava. Samo se toj ozbiljnosti ima zahvaliti, što se na svim linij: ma u gradu manifestacija kretala u granicama, koje su morale imponovati i onima, kojima nisu bile ugodne. Mi smo uvjereni, da je zabrana pučke skupštine i pouzdanoga sastanka samo ojačala svijest našega gradjanstva, svijest o težini položaja, u kojem se nalazimo kao i o nuždi, da odlučno i svijestno uztrajemo u borbi, koja je započeta.

Osiček, 23. ožujka 1903.

Zagrebački oporbni listovi donose slededeće zaključke središnjega odbora hrvatske stranke prava i izaslanika čiste stranke prava, stvorene u sjednici od 20. ožujka 1903.

I.

Listovi „Hrvatska“ i „Hrvatsko Pravo“ stapaju se u jedno glasilo. „Hrvatska“ prestat će izlaziti dne 24. ožujka 1903, a od toga dana dobit će ime i predplatinici „Hrvatsko Pravo“.

Središnji odbor se nada, da će privrženici obiju stranaka u interesu što skorijega i čvršćega stopljenja njihova radošno pozdraviti i odobriti ovaj zaključak.

Stvar je tekla ovako:

Na poziv predsjednikov izvještio je dr. Harambašić, da je pododbor prihvatio uvjete stopljenja obaju listova i time proveo svoj zadatak.

U smislu zaključka središnjega odbora o zajedničkoj organizaciji bit će za sada „Obzor“ i „Hrvatsko Pravo“ glasilo te organizacije. Bude li skupština čiste stranke prava, koja će se obdržavati dne 7. lipnja o. g. na to pristala, sjednit će se čista stranka prava i hrvatska stranka prava u jednu stranku, te će ta oba lista biti glasila jedinstvene stranke.

Medjutim će „Obzor“ i „Hrvatsko Pravo“ raditi u duhu i pravcu velike skupštine od 29. siječnja ove godine.

II.

Živo se preporučuje svim privrženikom oporbe, da se posvuda obdržavaju pučke skupštine za financijalnu samostalnost Hrvatske i da sazivači proti eventualnim zabranam skupština u svakom slučaju upotrijebe pravni liek utoka na županjsku oblast, a proti nepovoljnim rješitbam županjskih oblasti na vladu.

III.

Član središnjega odbora dr. I. Banjavčić priobćuje, da ga je zastupstvo grada Karlova jednoglasno izabralo načelnikom, te želi da se odbor izjavi o tom, da li bi primio taj izbor.

Odbor jednoglasno izjavljuje želju, da dr. I. Banjavčić prihvati taj izbor, te mu ujedno izražuje svoje potpuno povjerenje.

IV.

Na predlog dra. A. Harambašića izabran je odbor trojice, koji će se brinuti za pripremu obstrukcije obitelji hrvatskoga publiciste i književnika pokojnoga Dinka Politea.

Politički pregled.

Ugarka. Djačke demonstracije u petak imale su u sjednici zastupničke kuće od subote svoj burni dramatski završetak. Razglasilo se naime najednom, da su dva djaka podlegla zadovoljnim ranama. Na ta vijest je posle dementovanja. Pred saborničkošću preko 2000 djaka u povorci, te su odposlali deputaciju od 10 članova, da se potuže na brutalni postupak policije. Min. predsj. Széll obećao je, da će iz

ovu obranu toliko Kozaka, koliko ih bude treba, ako se Turci ne pobrine za Šerbinovu sigurnost. A sada bi nadložno vrijeme da Rusija u tom smjeru izvede svoju grozaju, te pošalje svoju vojsku u Makedoniju.

Orna gara. Knjaz iza kako je uredio u svojoj zemlji na moderni način sudstvo, uvuče sada daljnju reformu. Glas Crnogoraca donosi ukaz, kojim knjaz oglašuje, da na predlog ministra financije i prema savjetu državnoga senata izdaje zakon o državnim blagajnama i računovodstvu. Članak 1. novoga zakona ustanovljuje, da svaki državni dohodak mora ući u državnu blagajnu, a svaki se izdatak mora iz nje pokririti. Uz glavne državne blagajne uredjuje pošte kotarske i okružne blagajne. Ova reforma bila je u velike nužda. Onada se naime nije razlikovala državna blagajna od privatnoga žepa knjaževa.

Njemačka. U Njemačkoj mnogo se sada razpravlja o izborima u državni sabor, koji će se obaviti 16. lipnja. U Njemačkoj naime nema nikakvih naglih izbora, nikakvog iznenađenja u razpisu izbora, kao negdje drugdje. Premda je ondje razvijen politički život, jer su zajamčena sva ustavna prava, koja su nužna za svaki razvoj, ipak svaka stranka treba vremena, da se pripremi za najvažniji ustavni čin, kao što su izbori. Sada je stranačka konstelacija u Njemačkoj sljedeća: njemački konzervativci 52, državna stranka 20, njemačko-socialna reformna stranka (antisemite) 10, centrum 107, Poljaci 14, narodni liberalci 53, slobodoumna svesa 15, slobodoumna pučka stranka 28, njemačka pučka stranka 7, socialni demokrati 58, divljaci 33. Svega ima narodnih zastupnika 397. Od divljaka, koji ne pripadaju nijednoj od ovih stranaka, im 10 Elsašana, 11 Danac i 3 Hanoveranaca (Welfi). Ovih 14 spadaju među opozicionalne stranke. Prema dosadašnjemu izgledu najviše će kod budućih izbora izgubiti konzervativci, a najviše će dobiti socialni demokrati. Poljaci će se također po svoj prilici ojačati.

Krvoproliv u Zaprešiću.

Prema vijestima početanih novina, došlo je u subotu u jutro u Zaprešiću kraj Zagreba do velike protumagjarske demonstracije. A kao što je obično, kad se radi o demonstraciji, koja vriedja magjarske vladajuće krugove, oblasti su svojim energijom postupale protiv demonstranata, tako, da im je jedan ljudski život pao žrtvom.

U subotu je naime bila izvršena samo magjarska zastava na željezničkoj postaji u svrhu proslave magjarskoga narodnoga blagdana. To je razdrabilo inače mirno zaprešićko pučanstvo, te je više stotina seljaka došlo pred željezničku sgradnju, gdje su silom skinuli izvješenu magjarsku zastavu, polili je petroleumom i palili. Osim toga strgnuli su magjarske nadpise na sgradi. Naša vlada, obavještena o tom slučaju, poslala je onamo odmah županjskog tajnika Malvića s kotarskim predstojnikom, da dadu odmah izvješiti novu magjarsku zastavu na postaji. Prema tim vijestima pronašao je žup. tajnik Malvić u brzo i intelektualnog začetnika tih demonstracija pravnik Leitnera, sina zaprešićkog trgovca, kojega su dakako naveli i prestali državnemu odrjetništvu.

Onda je istoga dana na svečani način uz prisutnost oblasti izvršena pobornu magjarsku zastavu, a žandari sa kod toga izkazali oružjem počast.

Prema naknadnim vijestima, došlo je tom zgodom do krvavog sukoba iz-

među seljaka i žandara. Kad je je naime jedan odio žandara pošao od kolodvora prema mjestu suprotstavila im se velika množina ljudi, oboružana batinama i kolecima (?). Uz pokliče: Ovi nesmiju pucati! potisnuli su žandari. Jedan seljak podignuo je, vele, kolac na vodnika odjela, inače su žandari naperali puške protiv seljaka i odapeli. Seljak Tasarić pao je teško ranjen, a istoga dana podlegao je toj smrtonosnoj rani i umro. Dvojica su lako ranjena od bajuneta.

U nedjelju na večer poslan je u Zaprešić izražni sudac Biskontini, koji ima glavnu zadaću, da pronađe intelektualne začetnike demonstracije. Magjarska zastava ostala će još nekoliko dana izvješena na postaji.

Dopis.

Djakovo, 11. travnja 1903.

(Djakovački demonstranti pred sudom.)

Dne 10. ov. mj. vodila se je pred ovdšnjim kot. sudom razprava proti nekim mladićima. Okrivljeni su tobože radi demonstracije. Dne 5. ov. mj. naime osvanuli su vrlo šareni nadpisi nekih djakovačkih dućana i radionica. Među ostalima spomenut ćemo samo neke važnije: Prisekera, kobasićera, Reichsmana, Brucka, Kohna, trgovaca, Sladića brijaća. Ovi starosjedioci djakovački htjedoše doći do veće reklame, pak uz hrvatski nadpis stavili i modernijemački. Kad al eto jada ovi njemački nadpisi osmanuše izšarani i zamazani. Pametna djakovačka policija u osobi Sporčića komesara odmah zaljučila ovo: Gle dva obrtnička pomoćnika su prije tri dana najavila svoj odlazak iz Djakova, stoga držimo njih; to su zločinci; u zatvor s njima! Čudimo se, da bar ovog običnog policistu g. načelnik Dr. Sveremajer nije naučio boljoj logici. Ta da, ali i on je bio istog osvjedočenja. Zato veli ovim mladićima pri iztrazi: -Ne bojte se i ne stidite se priznati svoje djelo, ta to ste za domovinu učinili. Mladići nisu mogli priznati čina, a koga su okrivljeni, izražni zatvor su ipak odsjedili bez jela i odjela. Bili su predani sudu i povelja se je protiv njih razprava. Iz izvjava svih svjedoka se je dokazala neistinitost optuženih mladića i kot. sud je mladiće riešio optužbe. Zanimiva je pred izražnim sudcem uporna peticijska Sladića, da traži 24 kruna za oštetu svojih nadpisa. Jedva ga je gosp. Dr. Prebeg, branitelj okrivljenih osvjedočio, da je ta tražbina prevelika, počto su djakovačke vešerice vrlo uslužne i iz takve neprilike, u kojoj se baš sad g. Sladić nalazi izbavljaju obično za 40 filira.

Pametnije je učinio gosp. Priseker, kad je rekao, ja sam sam kupio farbe i sve izpravio.

Čujmo, što je Bruck tražio? -Ja odprto tražim -- veli on --, da mi onaj, koj je firmu zamazao sve sam briše. -To je glupost, odgovara mu Reichsman, idi pred moj dućan, pa vidi što pametniji čovjek radi, tamo je o mom trošku sve okrečeno, a gore je jedini hrvatski liep i izrazit nadpis: Trgovina Reichsmanovih sinova.

Svjedoč.

Don. Šemas, 11. travnja 1903.

Nadbiskup Stadler i Muslimani. Sala Siverić, zatvorena do sada u jednoj ordjašnjoj kući, odpravljena je dne 10. o. mj. u Sarajevo. U tu je svrhu došao jedan viši redarstveni činovnik, koji ju je i u Sarajevo odpratio. Kako je pošao za rukom pronaći Salu Siverić, još se ni danas ne zna, gdje su joj djeca. Sta su dosadašnja iztraživanja uzaludna. Postupak vlade u slučaju pokrštenja Siverićke i njezine djece, umiruje naše Muhamedovce.

Gospodarstvo.

Zemaljski bakteriološki zavod u Kriševcima. Službeni list donosi vladinu naredbu, kojom se izdaju pravila za zemaljski bakteriološki zavod, koji je spojen sa kr. gospodarskim učilištem u Kriševcima. Prema tim pravilima zadaća je zavoda služiti naučnim svrhama kr. gospodar. učilišta, te znanstvenim, praktičnim i upravnim svrhama. Prema tomu će zavod:

a) iztraživati priposlani mu materijal kao: dielove lješina, izmetine, exudate itd. na poticaje raznih životinjskih bolesti;

b) iztraživati životinsku hranu i piće, kao: mlieko, vodu itd., da li su sa bakteriološkog gledišta uporabiva, štetna, pokvarena itd.,

c) iztraživati vriednost načina, sredstva i pristroja za razkuživanje, steriliziranje, ciedenje (filtriranje) itd.;

d) Izdavati pravovaljane potvrde i svjedočbe te strukovna mnenja i savjete u pogledu veterinarske bakteriologije;

e) praviti bakteriološke produkte za veterinarsku i gospodarsku uporabu, kao: tuberkulin, mallein, kulture bacila mlšjeg typhusa (Maus typhus), a prema potrebi i okolnostima i druge za veterinarsku i gospodarsku uporabu potrebne proizvode;

f) pratiti znanstveni rad u bakteriologiji, baviti se znanstvenim bakteriološkim pitanjima, koristie novosti praktično upravljati;

g) Pitanjima bakteriološke naravi iz struke ljudske higijene i liečničva baviti će se zavod samo na posebni poziv zdravstvenoga odsjeka kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade.

Pravila nadalje odredjuju način postupka kod preuzimanja izražnog materijala i iztraživanja njegova. Bakterije, koje se zavodu predaju, treba da budu na životu.

Zavod je dužan, da priposlani materijal odmah iztraži, te posljadak iztraživanja odmah nakon što je iztraživanje dovršeno, stranci javi.

Trajanje iztraživanja ne može se unapried odrediti, ono traje n. pr. kod bjesnoće najmanje 10-14 dana, kod drugih bolesti 2-3 dana, a kod nekih mjesec dana ili dva mjeseca.

Ako bi koje iztraživanje iziskalo, (Izuzetv bjesnoću) više vremena od 8 dana, imade zavod to stranci javiti.

§. 8. Cjenik kr. hrv. slav. zemaljskog bakteriološkog zavoda za radnje i proizvodnju zavodsku izvedene za privatnike: za iztraživanje na malleu, typhus abdominalis i lysuu (sakagiju, trbušnu pošalinu i bjesnoću 10 K. Za iztraživanje na druge poznate poticaje životinjskih bolesti 5 K. Iztraživanje vode na bacile typhusa, antraxa itd. 30 K. Za iztraživanje parnih pristroja za steriliziranje 10 K. Za iztraživanje ejedila (filtara) 30 K. Za iztraživanje ljekarija, obzirom na njihovu djelatnost na bakterije 30-60 K. Kod neobičnih i nepredjeljivih radnja, imade zavod, da se glede cijene sa strankom sporazumije. Za iztraživanja, koja se imadu izvan zavoda obaviti, izabilje zavod strukovnjaka, koji će radnje ili na licu mjesta izvesti ili započeti, te se moraju istim pristojbama za iztraživanje platiti izaslanom strukovnjaku putni troškovi (željeznica II razreda) i podpuna dnevnica prema činovnom razredu izaslanog strukovnjaka.

Od proizvoda, što ih zavod sada proizvadjja, stoji: 1 obrok (za odraslu životinju dovoljno) tuberkulina, gotov za uciepljenje 40 fil. 1 obrok malleina (za 1 odraslog konja dovoljno) 40 fil. 1 obrok mišjeg typhusa 1 K. 1 obrok bacillah za štakore 1 K. Ciepivo protiv štavcu za 10 komada odraslih govoda 2 K. §. 9. Nagrada za iztraživanje se ili unapried uplaćuje ili se

NARODNA OBRANA

Izdati svaki dan u četiri broja ponedjeljka i dana za blagdanski
Predplaćiti godišnje za vlastite predplaćitelje sa dostavom u kuću
na četiri godišnje 24 K, na pol godišnje 12 K, na četiri godišnje 6 K,
na mjesec 2 K. Za vanjske predplaćitelje isto tako jedna broj
uopć 12 K.

Oglase prima uprava, a plaćaju se po umjerenom tarifu u Osniku.
Za oglas, koj se više puta svrtičnja, daje se razmjerni popust.
Za prevajanje oglasa plaća se mala pristojba.

Drukopise prima uredništvo, a predplaćaju i reklamacije glode dostave
kuda uprava „NARODNA OBRANA“ u Osniku, gov. grad, Elna trg
br. 6. Za otvorene covitacke reklamacije ne plaća se na početku mjesca.
Neplaćena se puzaju na primanje. Rubopisa se ne vrtičaju. Vrhovinska
svetk br. 100.

Br. 88.

Osnik, subota 18. travnja 1903.

God. 2.

Broj 1. 267 03.

U ime Hrvatske Vrhovinske Kralja!

Kralj, sudbeni stol u Osniku obratio je na predlog hr.
državnog odvjetništva u Osniku od 16. travnja 1903. 504 i
1902. izvedena zaustava časopisa „Narodna Obrana“ radi pre-
stupka §. 200 na smislu §. 8. hr. postupka u poslovi tiskov-
nih potvrđiti i podjednako §. 12 kp. u poslovi tiskovnih
izreči zabranu daljeg rasširivanja, te po §. 22, 23, 24. zakona o
porabi tiska, da se imaju zastavljeni primjerci snimati, i
ova nareda proglašiti u službenom oglasniku Narodnih No-
vinah u prvom budućem broju časopisa „Narodna Obrana“
na jednoj strani listog časopisa vratiti.

Razlozi.

Časopis „Narodna Obrana“ u ovom br. 88. od 16. trav-
nja 1903. donosi članak pod naslovom „Pet eksemplar“ u
kojem od riječi „opet“ u naslovu do riječi „sistem“, u 12
redu, prvog stupa, prva strana, zatim članak „Krvava Iz-
java“ sa naslovom ter članak „Krvoproliće radi magjorske za-
stave“ koji obojima svojim sadržajem nastoji gradjenjem po-
slisanjem i neistinitim kasivanjem drugo razdruiti na
mrtvu i preziranje protiv obilast, i pojedinačno organom
vlade u obzira njihova uredovanja, koji sadržaju u sebi
sva kriterija postupka suprot javnom miru i reda ozna-
čenog u §. 200 k. z.

Stoga se mora po ustavni §. 8. kp. u poslovi tiskov-
nih postupak hr. državnog odvjetništva glode određeno
zaustava tog tiskopisa, opravdanim smatrati, i takova po-
tvrđiti, a po ustavni §. 22. 23. 24. zakona o porabi tiska
uništenje zaustavljenih primjerkah i proglas osude izreči.

Kr. sudbeni stol

U Osniku, 17. travnja 1903.

Predsjednik
Löwenthal.

Skupštinski pokret.

Uspješnija je bila pouzdana skup-
ština u Virju, držana na uzkrani po-
nedjeljak u kući tamošnjega i rodo-
ljuba Perošlava Ljubića, urednika „Po-
dravca“.

Rezolucije, prihvaćene na sastanku,
zaslužuju obću pozornost. One idu za
tim, da se pokret za financijalnu samo-
stalnost ne samo uzdrži, nego što su-
stavnije proširi i učvrsti. Pozivaju se
prema tomu u prvom redu oporbni
narodni zastupnici, da stanu na čelo
pokreta. Zdrava misao. Trebalo je, da na-
rodni zastupnici ne samo svaki u svom
kotaru nastoje prirediti skupštinu, nego
da sudjeluju svagdje, gdje su se pri-
premala skupštine. Narodni zastupnici
trebali su priredjivanje skupština i po-
uzdanih dogovora uzeti u svoje ruke.
Svagdje su narodni zastupnici u ovako-
vom pokretu po svom položaju zvani,
da u prvim redovima vode narod, a po-
gotovo u našim okolnostima. Osim toga
poziva virjanska rezolucija hrvatsko
svetinstvo, da i u ovom pokretu zasvjedoči
činom svoju narodnu svijest i poli-
tičku zrelost, pa da poradi, kako bi u
svakom župnom dvoru bio priredjen
bar pouzdani sastanak. Hrvatskom ne-
odvisnom novinstvu izražava rezolucija
priznanje i zahvalnost za njegovo dosa-

danje djelovanje i savjetuje, da u
tom pravcu poradi i dalje, što će bez
dvojbe i biti. Napokon poziva seljačtvo
i gradjanstvo širom cijele hrvatske do-
movine, da zahtieva i prisustjuje skup-
štine.

Virjanska rezolucija dolazi u horu.
Pokazuje put, kojim treba dalje krenuti.
Bila bi pogreška, da sustanemo ni na
pol puta. Pokret oko sazivanja skup-
ština mora proći Hrvatskom, ali ne leti-
mice, nego postepeno, od grada do
grada i od sela do sela. Pokret je za-
konit, a nezakonitosti počinjaju oni,
koji ga priče: zašto da sustanemo?

Politički pregled.

Ugarska. Prva sjednica zastupničke
kuće iza Uzkrasa bila je vrlo burna, te je
pokazala jasno, da situacija nije nikako
na bolje krenula. Velika se debata raz-
pela prije dnevnog reda o poznatoj aferi u ka-
detkoj školi u Pečuhu. Prvi je govorio
zast. Gall, koji je pripoviedao, kako su
se neki pitomeci ustručavali pjevati na 15.
ožujka carevu „Bože kivi“ i radi toga bili
kašnjeni. O tom su doznale novine i izdale
čitav događaj. Na to je bila radi toga
iztraga u školi, koja je ostala bez uspjeha,
premda se je htjelo upotrebiti hrvatsko
pitomec kao uhode. Govorio je još zast.
Okolezany i zast. Papp, koji su oštro
napadali odredbu, da se u vojničkim školama
pjeva carevka. Onda je govorio mi-
nistar Fejérváry. Njegov govor je bio
u istinu bučni dialog između opozicije i nje-
ga. On je rekao, da „Bože kivi“ nije carevka
već kraljevaka himna, koja se mora
pjevati jedne nedjelje, dok se drugo nedjelje
pjeva magjarska himna. U vojničkim
školama mora se uzdržati stroga disciplina,
pa su zato renitentni učenici izključeni.
Skrajnja lijevica je ministar neprestano
bučno prekidala, a uz nju su pristajali i
članovi nekadašnje narodne stranke, kao
zast. Ivanska i Szentivay. Veliku buru
podigla je opozicija, kad je Fejérváry re-
kao, da ovakovim govorima opozicije za-
razuje se duh mladeži, tako da je
sjednica morala biti suspendirana.
Fejérváry je morao onda izjaviti, da nije
nikoga mislio uvriediti. Iza toga došlo su
na red interpelacije o istom predmetu. Tek
u 11. sati moglo se je preći na dnevni
red, razpravu o proračunskom pro-
vizoriju. Izvjestitelj zast. Nemezy u
kratko preporučio provizorij. Na koncu
sjednice obećao je ministar predsjednik
Széll, da će sutra odgovoriti na inter-
pelaciju zast. Barte o nemirima u Hr-
vatskoj.

Čistava. U sriedu izabran je u vanj-
skoj občini Kotora zastupnikom za ca-
revinsko vijeće dr. Radoslav Kvekić
(Srbija) jednoglasno od 49 izbornika. Hr-
vati nisu stavili protukandidata.

— Moravske češke novine nastoje
prije skupštine mladoćehkih povjerenika,
koja će se održavati 26. o. m., odlučno
iztaknuti tražbinu za osnutkom češke

...или остали или остали ...

Врхуна бу је са Кустур-Угарцу:
... К 24
... 12
... 6
... 2

Во Брсту ...

... К 34

... 10 ...

СРБОВРАН

ГЛАСНИК СРПСКЕ САМОСТАЛНЕ СТРАНКЕ.

...или остали или остали ...

Уредништво у управу
... Бр. С. —
... УТД

Писмо се шаљу на Сентмариа ...

... по пошту.

За народ у без народа.

(Глас из Срени)

Многобројни су начини на које се код нас изаграју права и интереси саромашиног, неизаштеног и необавештеног народа. Сав државни апарат као да је удешчен тако, да они који су привилегиисани могу владавати што већу корист од народа. Томе служе и водне задруге, које се оснивају према закону о подном прању од 31. децембра 1891. Сам тај закон допушта пренелак утицаја управних властима, које обично паду на руку великом поседу, или онима који су у милости код државних чиновника. А кад се још и тај закон несавесно злоупотребује на штету народну, онда можемо унапред знати, како ће радом ових задруга бити заштићени интереси народни, интереси малога човека.

Досадашње искуство с водном задругом за исушене југоисточнок Срема, доказује ово довољно. Она је задруга основана лане и већ њен постанак био је незаконит, јер се нису правно искавали заступници поседа. Што се тако догодило није ни чудо, кад се зна, да је она задруга основана зајамима народног посланика шимановачког, Стене В. Поповића, добро познатог чика Стене, који сваке пете године по шимановачком котару „хаувира“ с огледалима, сапунима, ћићунама и играчкама, и за те ствари купује душе, гласове — мандат.

У управу оне задруге ушли су људи, који немају ни педља свога поседа. Председник је чика Стена! Један одборник је д-р Паја Јанковић адвокат из Новог Сада, вет Ђурковићев, који треба сам да гради насељ за Фенек, што га узјива као закупник. На овај начин хоће да се изуче из те своје обавезе, па ће још за кратко време имати да плаћа прилог, а то ће после пасти на терет манастиру. Осим тога ушла су у одбор два бирташа, Божић и Роквић, пришипетер чика Стенине. У ризнациони одбор изабран је д-р Пера Марковић, који нема ни стопе свога земљишта поседа, није дакле заинтересован, али је за то шурак народног посланика д-ра Јонана Шешћа, који води сав пошто. И оним људима поверено је, да одлучују о животним интересима толиког народа, која су склопачи с радом оне задруге. Сви заинтересовани поседници земљишта морају по закону бити чланови ове задруге, она морају плаћати одређени годишњи принос, носити све терете и сви одговорност, а њихови интересима одлучују људи, којима је народна корист споредна ствар.

Дана 9. новембра по р. к. одржана је главна скупштина ове водне задруге, и на њој је донесен закључак о склапању зајма од три и по милиона круна! Сам овај закључак донесен је са свим

неваконтито, а услови под којима треба да се склопи зајам на грдну су штету народну. По §. 91. одног закона за склапање зајмова треба *абсољутна већина свих интересата*. Према §. 83. врши се право гласања по оном размеру, по ком ко учествује у задрузи. У правилима се установљује, која најмања мера учествовања даје по један глас. Они који не учествују ни најмањом том мером, могу се сложити у примерне скупшине и имаће толико гласова, колико је гласовних јединица садржано у приватној размеру, који их запада. *Тек ако се они не би могли споразумно сложити у скупшине, заступају их горњим начином изабраник од њих.*

Како је поступано у овом случају? Они који сами за се не учествују ни најмањом потребном мером, нису добили ни вољву да бирају своје заступнике, него су најпросто ва њих гласали *мачелиници и бележници*. Ово је савим незаконито, јер они имају право гласати тек онда, ако они не би хтели изабрати своје заступнике. *И на тај су начин изабраници изабрани поседници, јер је на њиховој страни, а без њихова питања, склопљен грдан зајам.*

Поред тога незаконитог поступка и услови овога зајма са свим су неповољни. Прве свега ова савесна управа није се побринула да пред скупштину дође више понуда за зајам, па да она бира најповољнију. Дошла је једна једина понуда од хипотекарне банке у Загребу, и она је примљена без обзира на услове. Није ни чудо, кад су у том одлучивали људи, којима није на срцу народна корист. И сад треба према овом закључку да се склопи зајам од 3 1/2 милиона по курсу 95 1/2 са 5 1/2 камата на 50 година. Каква је то зарада види се по томе, што заложнице хипотекарне банке стоје 102 на беран, а та банка даје овој задрузи само 95 1/2 на 100. Куд иде она диференција то би могао можда протумачити чика Стена.

Скупштинар Паја Николић предлагао је у скупштини, да се одговарајуће одгоди, и да се распише стечај за зајам. Али он, којима је било у интересу да се склопи *баш овај и овакав зајам* измајсторисали су и успели да протуре овај закључак. Онда је Паја Николић узложно сепаратни воћуи, али чика Стена као председник није нашао за вредно, да то даде ставити у записник. Како дознајем Николић је поднео на земаљску владу пријаву против овог закључка. А чујем да се и неке пештанске банке интересују за овај зајам и спремају се поднети много повољније понуде. Свакако држави да влада не сме одобрити закључак о склапању овога зајма, јер је то с једне стране незаконито, а с друге је стране на очигледну штету народну.

Још нешто хоћу да кажем да се у правој светлости види добра воља људи, који управљају оном задругом. Бворац је отао у скупштини, како ће се расписати стечај на градње, и хоће ли се то поделити на мање вартине, или ће се дати једном вођустинику Али је добио одговор да то није ствар скруштене, него управног одбора. Поред тога што ово не стоји, овај одговор доказује, колико је управном одбору мало стало до тога, да се споразумним радом постигне решење, које би било најповољније за интересе.

У кратко речено сав досадашњи рад овога управног одбора доказује да он ради на штету заинтересованог народа. И ако се поседници заинтересовани за времена не тргну да отму водну задругу из руке људи, којима је народна корист денета брига, народ ће од тога имати велике штете. Л.

Скупштина српско самосталне странке у Осиеку.

(Сарпотага).

После је Ј. Богдановића добио је рјеч *Лазар Тодоровић*, ратар из *Воботе*. Бурно поздрављен, кад је ступио на говорничку трибину, гонорво је тачно и разумљиво Његов говор о уставним правима засадује пажњу и широк ергонан, па га ондје готово у цијелости носимо. Тај говор гласи браћо чујте! После оних лепих говора које сте чули, желим и ја као човек из народа, из којува, пришања в онаника да вам кажем коју, па да се лепо као људи споразумемо и разговоримо. Сва ова господа, који су пре мене гонорвола, казивала су нам о томе шта треба да радимо, па да нам буде боље. Ето тако ћу и ја казати нешто како би нам било боље и шта нам ваља радити да боље живимо.

Као што знате ми у држави живимо, а та држава те смо ми сви, који у њој живимо, јер да није нас, да није људи, не би било ни државце. (Бурно одобравање). Једно или више села сачињава општину, а више општина котар, а више котарна жупанију. Више жупанија сачињава ону нашу државу, која се зове краљевина Хрватска и Славонија. Сад ако ми желимо да се дамо да нају општина напредује и да нама која у општини живимо буде боље и лакше, ми бирамо на њане в честате људе у општинска одбор. А ако не маримо за себе и за добро општине и не атамо или кад је избор, оставимо код куће, ући ће у општински одбор више пута и такви људи који неби требало да седе унутра. Тај одбор изабаре начелника, бивежника в благариња, егекатора и друге дакле општинску владу или управу, а рђав одбор изабаре рђаву в управу. Ето видите општина је држава у малом, сваки она шта ваља ш

шта не ваља у општини и ва што се мора одбор општински бринути. Тако има и један земаљски одбор који се бране за целу нашу земљу, а тај се одбор зове сабор краљевине Хрватске и Славоније у Загребу. Кад бисмо ми бирали честате, ваљане, право народне људе у сабор, била би онда в влада добра, па би било и нама боље него што је.

Знам да ће многи мислати, та како бемо бирали ваљане људе у сабор, кад многи нема право гласа код избора, радимо не плаћа порез 30 форинти — а такви је много, ваља 1 од сто бира посланика — вајста то в не ваља, па зато смо се састали, да као људи о том разговарамо. Она господа што имају велику већину у сабору у Загребу, а ову се мацарина, јер радо онако како Мацари хоће, међу њима је и овај наш посланик Чинчек, Мавсвиноаћ и т. д., та господа кажу, да треба да бирају само они посланици, који плаћају порез од 80 форинти, а други да немају право гласа.

Наша српска народна самостална странка тежи вајми, да снама изва право да бира народног посланика, снако ко је поштен и одрасто човек, па ма плаћао и крајцару пореза (Живимо! Тако је право!). Нашу браћу, нашу децу, кад одрасту до 21 године узимају у солдате, да бране државу, па ако треба и крв своју пролију, траје ако треба и главу да залаже, а не даду у тој држави право да снако гласа в бира у сабор народне људе, а не даду му зато што није богат, што не плаћа 30 форинти пореза. Дobar је дакле гво треба крп пролатити, а крпје добар да в он одлучује тамо где се тиче добра народног (Чујни узваци! Неправда ваља у свету). Право је да снако гласа. Зато треба браћо моја тражити од онога, који хоће да се бира у сабор за посланика, пак му рђав гласају, ако нешто ради, да снаки поштен човек ика право да бира а не ваља један од стотине. У неким саромашињим крајенима где ретко ко плаћа 30 форинти пореза од пет сто људи гласа један, то је као и ваљано, то не сме бити, јер вајми вичени људи који то знају кажу да нема ни једне земље на свету, у којој тако важи број бира народне посланике као код нас. Ја Њам питами је ли то право? (Народ општинар! Паје, тако не сме бити да бине да наје — јер зашто би ми били последњи људи у свету дајте нам наше људско право јер ја а снаки хоће да гонорвола онде, где се тиче наше воље. То је једна невоља о изборном праву, а ја рђав ћу неколико још таквих невоља.

Ево видите, ми смо се онде састали у ону скупштину, јер вајмо тај закон да можемо сазвати народно скупштине в онако се, а чо-ворити о својим потребима, али кад хоћево да се састанемо, ми то мо-

рамо пријавити власти, котарској области или градском поглаварству. У сад (до котарском предстојнику или градоначелнику дође ноћа он каже не дам, не допуштам, да се састанете и скривштине се не сме састати

Дневнарамо на жупанију а овај одговор неће ми верујемо предстојнику него нама (Велики свијет) боље он зна треба или не треба ли скривштине (Поновни смијеш), па зато не дајмо браћо онако јер то није право јер ми ако хоћемо да се састанемо ако жељимо да говоримо о својим бригама и невољама то не сме бити да стоји до ноћи једног господина, кога ми плаћамо, јер народ плаћа све и он треба да нама служи (Тако је, велико одобрание) Ја нећу да говорим о другим земљама у којима је слободно састајати се како се хоће и где се хоће Ја ћу споменути само Краљевину Србију Никониз се људи створили закон, који важе Збогом се смеју састајати код недрви небом где год хоћеш, само јавно власти да зна, а не треба никакна допуштена Ето видите, тако је слобода у Србији, па кад наша браћа могу имати такан закон, питам ја аашто не би в ми имали А нама она наша маџаронска господа кажу, није то за вас, иште ви жели за то Сан сикт ирчо и достајте својим прана само ми нисмо. Боље не могу ја научити пивати, а да не идем у воду, не могу се у тамници науужвати божјег сунца, тако се не могу научити ни на слободу, ако св мв оконао и ноге в руке, па ми не даш макнута (Бурно одобрание) Сад ћу нам казати пашину других невоља, које нас тару, још в ону. Ово у другом свету аашело нема Кад год се учини напад у Загребу што не кажу да је потребно притегнути уаде в стигнути слободу, она се одмаз догонорв са маџарским министром трговине у Пенита па онај поштама и телеграфским уредима одредв, да се писма отварају, да се властима вадају наше браоанне веста Видите то је у другим сретним земљама државана давно за брањено Наша браћа у Србији имају закон, који каже. Не сме се никада понредати тајна писана в телеграфским веста Народ у Краљевини Хрватској в Славонији в ту стоји осмв свег осталог света А сад гледате ону неправду какве нема у другом свету. Онда нам је „Србобран“ који ваља в Загребу То је авст наше српске самосталне странке Он брани нас Србе, брани народ од неправде. Погледајте ове беле ступце в наш „Србобран“ како нагледа бео као лабуд (Велико негодовање в узавац Лева слобода!) Питаћете што је то? Зло браво в невоља Ово је све бало најпоро штампано авт га државна власт, државна одевтина, војна није „Србобран“ у ноља, што вше вв народ, прогоне Чин је онај „Србобран“ вшаао у Загребу, државни је одевтинк послао стражаре па су купили све штампане бројеве „Србобрана“. Државни је одевтинк одредво да ове чланке, која су били оаде где су ова бела ступица не сме народ читати Тако су ова ваша народна пријатеља у Загребу морала штампати лист по други пут уз велик трошак в неоставати све оно, што се властима не допада Па отуда ова бела ступица. Ето што се догађа с новинама, вије бране народ па тако в с нашим „Србобраном“ Па тако ће радити в са нашим листом, који је

за нас писан, а зове се „Српско Коло“. Та в па овим белим ступицама сигурно је било писано о нашим народним потребама, али то наша маџаронска господа неће А ево онде трчко Драве у Маџарској, Маџари за се имају слободан закон о штампив, па пишћ како хоће. Нама наша маџаронска господа, која раде по ноћи Маџарима, не даду тога. И Немци в Французи в Талијани в Енглези сви имају слободне законе, па се сме писати в говорити како хоћеи Наша браћа у Србији имају закон, који каже да је слободно говорити в писати свакоме шта ко хоће в наво, каква власт не сме новина забранити, узаптити в планити Тако нема ових белих ступаца, као код нас у Хрватској в Славонији.

Ја сам набројао само неколико зала в невоља, које нас притискују тако, да не можемо слободно писати, а има таквих неправда сила божје Не даду нам свето право, које људима привада, не даду наши маџарони да сваки човек, кад бира себв заступника у сабор, има свој глас. Син божји је рекао в прогласво да су сви људи једнаки, а наши маџарони терјују в лаж сина божјег, па кажу да нису сви људи једнаки Народ мора да плаћа државн у крви в у новцу, мора да сноси терете али ми не даду права, не даду народу гласати, не даду нашим народним листовима, који бране народ в сиротину, писати о потребанама в невољама нашим в које сна та ала набројно. Рећи ћете браћо, па кад од стотине људи има један само право гласа, даде ли се онда помоћ томе глау.

Даде се ипак помоћи в ево овако Ми син, снагде на сваком месту, морамо сваком оном који има право гласа, говорити, да не грешв своје душе, него да гласа за наше правне народне људе. (Тако је.) Свуда морамо говорити, како је ерамота продавати свој поштени глас за порцију паприкаша, за чашу пана авл вина в за 2—3 форинта, а због тога паприкаша страда сав наш народ. (Живо одобрание в свестрано похваљивање.) Чујте ме, један народни човек питао је једног сељака, који је продао свој глас владани маџарину, шта је добио, а он му је одговорио: Добио сам паприкаш, чашу вина в 2 сексера. Овај га овет вајата, би авт в тај новац, што си га добио, продао твоје брашце. — Бог с тобом, рече сељак, како би то учинио, ваљда нисам на главу пао. Видите браћо, дакле своје брашце бе да био, на продао, а себе је продао, в доказ тако будемо радилв в баше нам ало в наокамо. Другије морамо радети, бирата морамо народне људе, па кад народне људе будемо имали у сабору, онда ће в народу бити боље в друшћје, онда ћемо ми сви гласати, сви бирата, састајати се в договарати слободно о својим правима в потребанама, писати наше вистове како најбоље имаду, имаћемо врину своју народну вољу, а не маџаронску, писаћемо вољу управу, боље чловешке, која не ће бити турске вање, јер не ће свети в онда ће наш народ у Хрватској в Славонији слободније, боље в дешће живети Па за то в кличемо сви Живео народ! — Живео слобода! (Велико одобрание в кличавије говоривку)

О посљедој тачки дневног реда, о финансијској самосталности, говоримо в г. др Деметр Петровић, адвокат из Винковаца. Својим раз-

ложним говором, којим је доказао, да тачно познаје своју тему, изакао је говорник неподјелимо одобрание в код сељачког свијета в код интелегенције. У главним погледима саопштавамо овдје његова разлагања:

Износи слику финансијског стања, које није ни мало утешно Наш финансијски одношај почива на државноправној нагоди 1868 в траје са обновама уравно 36 г За то време нисмо се могли с нагодом ни похвалети, ни поносити, па тако ни са нашим финансијским стањем Сви имаду, како је наше благо стање било пре, док се још ниску могли осетити посљедице наших трајавих финан односа и како је стање рђаво данас Оно не треба да башуривати. Кад једна задружна кућа посрне, криви су томе авл чланови задруге, који не ваљају, или куће гаада Тако је овде Давн с в наше заједничко кућанство с Маџарима све, што се од нас тражило, откадамо в данас од својих уста в испуњавамо све наше обвезе. Кућанство наше ипак посрне, а томе је крив куће гаада, кога у овом случају гледамо у Маџарима (Бурно одобрание) Заједнички послони поједоше сви нашу имовинску снагу, а ми смо ипак поред те заједнице остали без игде вчега.

Да се осветли наше бедно финансиј стање, износи гонорник факта, па којих се јасно види, како нас Маџари закидају У маџарску касу тоне у прином реду доходак од наших прекрасних шума. Од саме продаје стабала добила се годишње доходак од преко 2 мил. К., што у 10 г. заноси преко 20 милијуна. Кад се томе прирачунају в разне пристојбе, које све од реда аву у маџарску касу, излази слика још црња. Од снега тога нисмо ни вадела ништа, ни један део није вао на ону нашу шаку земље. (У народу велико негодовање.)

Жељезнице које јуре данас нашим крајевима не доносе нам никаква добра Народ може само од својих жељезница имати корист, од туђих има само штете. Ми од њих имамо само штете, јер из морамо својим новцем градити, док доходак њихов цура у туђу цев. (Тако је; велика убуђеност у народу.) Пред чет година донеле су жељезнице чистог дохотка 77 мил. К, од тога требало је да ми добијемо преко 6 мил. К, авл тај новац нису наше касе виделе. Наш свет одлази у Америку да тражи јору леба, а ми дајемо у 10 год. 60 мил. Маџарима, да помогнемо њихове пошеничнице основе!

Кад државне треба да введе какве градње в исправке, треба јој зато новаца Код нас се тај новац редовно нампруге државани дугољима Првих дана изгоде износило је тај дуг преко 500 мил. К. Данас плаћамо ми Маџарима у име камата за тај дуг преко 20 мил. К, што у десет година износи преко 200 мил. К. За овај новац саградилв су Маџари своје свешенике, велике палате, регулскав су своје реке, а ми од свега тога вољав нисмо видели никакна добра. И још се пита, ко шта вадржава!

Пошавћ в в порез вод шешном вотрошарине У шве тога вурса дајемо ми заједница око 11 мил. К. годишње, а сав тај новац остаје у угарској државној каси в употребљава се у чисто маџарске сврхе. Ваљда за то, што смо једна држава, на Маџари немају разлога, да с нама поделе овај доходак!

Они се уопште управљају према начелу: Што је твоје в моје је, што је моје није твоје. (Бучни узавац: Тако је, такви су они.) Они нас дакле на снагом коруку прикраћују, а на сна уста ничу, да нас вадржавају Па кад је тако, ми ми довижуемо, да нас пусте на миру. Нисмо тражили никад милости, влад нашег в достојанства да в од нас тражили. (Бурно в дуго-трајно одобрание.)

Послаје овога гонора, прилазеће су одлуке, в вабран је вадрине одбор, о чему смо вадривањав у броју од уторка. Свијет се је шарно разпшао својим кућама в све је проишло у узорном реду.

Политички преглед.
Угарска криза.

У јучерашњој сједници прве дневног реда говорио је посланик Бенедик (Котшутове странке) о вабору посланика у Сагмару, где је вабрала министар трговине Хијеронимиз в где су се догодили велики вагреви. Прабдицаше је Хијеронимиз, до је помоћу тамошњег председника суда утједао на државне чиновнике у погледу вабора. Министар Хијеронимиз одговара, да су то информације нетачне Он је додуше разговарао са судском предсједником, који га је похвалио, авл да уопће није говорио са њим о полтавци, а још мање о вабору, те да није правно никакве пресје на судску неважност. Послаје вадривих оваких Бенедикових вајава је министар-предсједник Теса као министар унутрашњих послова, да ће он савку неважност неважнично в оштро дата вагражити в наваити. Посланица би требали своје тузбе абор злоупотребе уредоне власти поднијети код надложне власти, а не у сабору вносити гласове, који су покупљени у ваборној борби. Затјем се проишло на вабор саборског потпредсједника, те је вабран ва потпредсједника барон Артур Фајлић намјесто Гавро Давијела. Ива тога се ирешло ни вабор делегата, те су вабрали в делегацију ва редовне чланове: гроф Јулије Андраша, гроф Теодор Андраша, гроф Алберт Апоњи, Гуеако Векша, Фрањо Волгар, барон Ернест Давијел, Гавро Давијел, Швајт Дарава, Ђуро Доловаћ, Ернест Доцић, Мисо Фали, Јавајав Фравациса, гроф Андрија Халеи-Ваиноча, Алексавдар Хегедаш, Мирко Ходоша, Мирко Јавабфа, Геза Јосеповаћ, гроф Кирило Кучи Хедерара, Јожаи Клобушавици, Јосиф Крвштофа, Геза Кубиња, Јудеавт Лаиг Едуинао Виклаш Аурел Минаи, Геза Пап, Јулоје Роави Оврг Коломши Сел, Векела Совара, Арвад Савтшавав, Ђуро Срб Мисола Томашавић, гроф Алексавдар Телеки, Владислао Верет, Јулије Вервор в Јулије Влаваћ Га вавајавић гроф Блаво Ветлеа Фрадо Паллар, Валтвар Савиша, Владислао Савиша Вела Алашавић, Јосиф Телегаи, Јудеавт Баро, Оавро Алексвије Ноуца, Арвад Најман в Павла Сеч

Послаје тога се ирешло на дебату о вавајавој основи, те је говорио против њо Савшо Мувил од неодавине ступица Он је говорио да 1/3, те је тад дебата ирешавта в предсједника је прогласво вабор потпредсједника в делегата Сједница је вадрива в 3 часа поводе Вабрала страна држава је јуче в 7¹/₂ часова вавајаву конферевању, у којој се савјетовао о вавајавој Тавици, која се тиче двоеструке (паралелне) сједнице Резултат сједнице био је тај, да је гроф Апоњи са својим 20 вавајавих другова впутило ва вабравао стране Тиса је ирешавало, да се двоеструке сједнице држе, почевши од суботе. Апоња је

Српски гласник или српски србобран

Држећа шу је ва Аустро-Угарску.
на годишњу . . . . . К 24
на по години 12
на четријех месеци 6
на мјесец 2

Ва друге вестриј
на годишњу . . . . . К 34

Издавач Србобран 19 олтара.

СРБОВБРАН

ГЛАСНИК СРПСКЕ САМОСТАЈНЕ СТРАНИКЕ

Гласник српске самосталне странке
Издавач Србобран 19 олтара.

Уређивачество у Угредо
Издавач Србобран 19 олтара.

Гласник се издаје из Сентпетра Србобранца.

Прислаба се на србобран.

Споразум Срба и Хрвата.

О овој теми доишла је „Нагодба Обрала“ од српске врло разажан и обављан угодан чланак који је саратно на себе важну и широк политичких кругова. Написо га је један млад хрватски политичар на кругов хрватске напредне омладине, који и во својој интелекцијалној и во својој политичкој зрелости ваувама види мјесто у средишњем одбору хрватске странке права.

Основна је мисао овога чланка та, да се платонским изјавама о слози не може ријешити српско-хрватски спор. А пошто је обављено овог саора један од главних разлога ва неуспјех наше борбе против маџарског режима, дужност је хрватских политичара, да овај спор скину с дневног реда. То се на може постићи резолуцијама појединачних скупштина, које нису ни позване, да расправљају о овом питању прије, него што о њем одлучи управа хрватске странке права. С тога је обављан задатак ове управе, да српско питање проучи, о њему донесе своје одлуке и ове саопшти управама српских опозиционих странака у земљи.

Завста д-р К. (овало се потписао автор поменутог чланка) није могао ододрјеније, копретреније и обављатије формулисати задатак хрватске опозиције у овим судбоносним тренуцима. Велика крива у монархији, која деје повода најравноприснијим политичким комбинацијама и конјектурама не може проћи мимо нас. А с друге стране велика бујница маџарског шовинизма струји по простом физичком закону онамо, гдје је отпор најслабији

и изравно удара на наше народне позвије, на основе српског и хрватског народног живота. Како ћемо одредити положај наше отаџбине у евентуалној новој политичкој ситуацији и како ћемо суботити објектног Арпада са наше народне вјаве, кад је српско-хрватски спор веао сну нашу унутарњу снагу и онесобоби нас за сваку спољну акцију?

Поред српског питања саз су друга политичка питања у нашој отаџбини од секундарне приједности. Српски народ је овдје, поносан са своје прошлости, свијестан о својој данашњој снази и пун идеала о својој народној будућности. То је чиница, која се не може прегавати, и коју би било студио негирати. Као такав поставио је он и своје захтјеве, који не диврају ни у целокупност земље ни у интересе хрватског народа. Шта више он је приправан да за ове захтјеве уђе у борбу са снажним, којим се успротиви, потпуно увјерен да се онд не могу ни у ком часу, и ни у којој ситуацији одлагати, јер се ту ради о будућности српског имена и о опстанку српске народне личности. И кад је тако, онда је први захтјев и политичке мудрости и добро схваћеног патриотизма, да хрватска опозиција о српским захтјевима размисли и да се о њима изјави. Престиж наше отаџбине у широком словенском свијету, велика њезавна будућа улога у општој политици монархије и њезавна непосредна дотицај са слободним словенским државама на Балкану захтјевају безусловни, да ијеродавна хрватска народна политика извје у српском питању на чистину. Сентименталне изјаве о слози иду

у врсту платонске љубави у политици, која нема ништа заједничког с реалним политичким погодбама. Шта значи такав безбојна, неодређена слога, којој је мистичам гва, која не познаје својих граница и у овој неодрјеђености војује с имагинарним средствима? Такве изјаве могу се изворедити једино с појавом ракета, које иду само ту добност, да се могу расплинути без икаквих трајних, видљивих резултата.

Српски захтјевни су познати свима политичким круговима у нашој отаџбини. И сазко ко говори о српско-хрватском споразуму дужан је, да се о овим захтјевима изјави. Дужна је то учинити и хрватска опозиција, ако јој је обављено до тога стало, да се српско-хрватски споразум у корист великих интереса отаџбине и финализује. И кад хрватска опозиција донесе свој програм у српском питању, онда ће српска политика знати, с каквим реалним чињеницама може рачунати у својим политичким комбинацијама. Путони српске опозиционе политике чисти су и свијетли у свима питањима, која диврају у живот и напредни наше отаџбине и ва то је мудри захтјев патриотизма, да се ова политика са свију страна и у свима својима погодбама оснажи и учврсти.

И они се сјетили програма.

Чудна ствар! Већ су двадесет година странака која влада, и пуних двадесет година радилци су без програма, ишли су без компаса, вршили су што се год тра-

жило од њих. Пустили су све да иде по милој вољи Пеште и Беча, држећи се дозичке вјави, плавој лажи у којој годер краљ, а ти циља не надох, сама циљ си дај.

Гроф Куен је двадесет година међу њима авезајо намузана и пуцао бичем, а она су покорно подијали рео. Парламентарна аресура грофа Куена постаила је савршенство, и ни у Барнучоу циркусу није све ишло тако глатко, како је у свом сабору амао често радити „провиденционална државника“. Већина, која се окупљала око њега, постаила је гомила људи без воље, без мисли, без тежња, спремна да слуша сваки његов миг, снагу његову рјеч и Гроф Куен могао је мирне душе ставити на улаву у саборницу патис Wundor der Drogau!

И та иста већина зоће сад тега да ствара — програм! На којој основи? Зар на проречитаној нагодби, или на опустолој државној каси, или на рупицима ишаге законодавства? Мисле ли они и даље радити у истом правцу, како су радили под грофом Куеном? Ако то мисле, онда им не треба програма, јер су већ до сад разорили све што се дало. Нагодба је у очима Маџара вакуула снагу темелног државног закона, Државне су касе празне, суншница потрошена, а прорачунски дефицит износи четири милиона. Или се можда у аутономном законодавству даде још шта год куеновски дозјерати? Не, јер он мало слободо што се затекло, он је у помоћ своје вјерне гарде поткресао. Не-стало је независности суда, покљарен је изборни ред и саборски по-

ПОДЈЕСТАК

Нарноко сличице.

— Како Навина. —

IV.

Нека човек стоји на бошку булевару Са. Мешел и улице де Вождар. Шантар се. Продаје оловке. Овај човек не хвали своје робе, не говори ни рјечи, а ако би радо што продао. Ја купио једног јутра једну оловку; на сад ле каже какваке рјечи осам обично овоје: „Хвала господине!“

Идућег јутра купио је опет једну оловку.

— Хвала, господине!

Три недеље једну ва другом купујем ја сада сваки дан по једну оловку. Човјек се тако навикао на мене, да ме је пружао оловку, кад је опавно дадем, шта више, он се трудио да ми даје најбољу оловку од овајед, што ми је било, али вјашта више није ми рекао, осви:

— Хвала, господине!

Напоштају једног дана рече он: — Мало ми је, господине, да сто баш код мене ваваш оловку, која ми је добра.

Тада сам од њега био већ купуио двадесет у једну оловку.

Сједим једног вечера у једној великој гостионици гледам илустроване листове. Уједаред отворише се врата и једна дама улази шутећи унутра. Застаје један трен уред просторије и огледа се. Неочекао је лијепа, доиста необично лијепа, али инацрвено бојаједасму косу полуисвјета а држање јој је охоло.

Она се окрену к мени и реко: — Будите тако љубазни, па извјите и платите моја кола.

Ја не сједим најбавше до ве, али се она окрену к мени. Укривен се ва усво, вошам келнера и рекох му: — Извјите кароше и платите кола овој госпођи.

Прв том му боцем двадесетину. Дана не провјери авичаваћемо и зачућемо.

Ја се најмостви не обаврђах се ни ва што опет, разгледам своје илустроване листове и краљевски уживам, што сам дана два мјесцују.

Она сједва ва други сто. Келнер је опет, иреда јој повад што је претекао, доба флакал навојнице, подложи се и оде. Остатак од новца лежи пред њом.

Тада јђе у локал господин, познаник њен, и она га повза себи. Говоре, она му приповједа о нецрвистојности,

коју сам ја починио, кад сам послао келнера напоље, покаже му новца, што је лежио на столу, вадрма жестоко главо и сложе раменима.

Господин посла мени келнера са банком од двадесет франка; ја је прихватио с пријереним миром и оставио је у деп.

Млада дама опет приступи к мени — Јесте ли добили свој новац на траг — заната ме.

— Хвала — одговорни ја зачућен — Ја сам га име од господина по судила један лудор — рече она мојим суседица. И опет ми тумачи, како сам се ја поново и да сам келнера послао напоље. Она се обраћа на све већи број људи, очевидно сам је дубоко уверједно, а тражи во реду код све више столица у сали саучешћа. Почо се свуда говорити о том догађају. Чујем рјеч: „стравад“; сви пристају у даму.

Док се све то догађе, могу само да ћутим. Зар са својим једној десет двадесет рјечи да повлази бравити се? Нећемо би се свијештијем и шетну на коцку, да будим пљачан. Слџман дакле сво ћутеће.

— Ваи с њим — авику веко са два сале.

— Ваи с њим — одјекну натраг из предњег дијела сале.

Ја кливнух келнеру да платим. Кад се то догодило, останем опет мирно сједети.

Око мене говори све забубиније. У томе трену отворише се опет врата и господин, који новина, јео ујутро. То је д-р Голдин, доиста „Франкфуртски Новина“. Он пројде у којој се а хоће да види, шта је то Ја му са неколико кратких рјечи раванич чатаву ситуацију, а он ми саопше, да је та дама позната госпођице Г. И он праће к њој, говори јој са шепаром у руду неколико узтавјих рјечи.

С мјеста се бира слежа. Ја в доктор пошјеко сваједно једну чашу. Сједва ме почеше мало посматрати. Један господин заната доктора.

— Какве је аврадиности ваи пријатељ?

Доктор одговори

— Рус.

— Рус — Рус — шипују во чатавој сали.

Ја сам савсон. Прво вогу што сам извешао ва рестоације, дабо сам од госпођице Г. катну љубичаца.

Пар ведава послато тога воавеша ме у неком ававољу ва пуцава во „Рус“. И ако сам радио вудео, гласне ми клзцаху, аво сам овда овда ово тако сртани, па бар у доску погодио. (Србобран се).